

En framtidssiare.

En essay öfver Friedrich Nietzsche

af

Ola Hansson.

I.

Inom den mensklighetens élite, hvilken danas af de banbrytande andarne, kulturheroerna, fins det tvenne hufvudgrupper och tvenne grundtyper. Å ena sidan de som gifva ökad fart åt en tidsströmning eller skärpt relief åt ett tidskynne, — de som afsluta och fullkomna det ideal, hvarefter de närmast föregående släktena sträfvat, — de som visserligen gå i spetsen för det stora taåget, men i massornas egen riktning. Å den andra sidan de som simma emot strömmen, de som ställa sig framför den blindt och slentrianmessigt framstormande menskligheten för att väcka henne ur den hypnotiska sömn, i hvilken hon vandrar, — vandrar med ögon och tankar fixerade på den blänkande punkt, på hvilken hon stirrat så länge, att sinnena omtöcknats och hela världen utom denna lilla enda punkt försvunnit, — omdanarne af grundvärdena, nyodlarne inom kulturen, de andliga upptäcktsresandena, de som länka nya banor för utvecklingen och gifva släktet nya suggestioner. De förra bilda ändan af en tråd, hvilken sammanbindande sträcker sig fram genom de föregående tiderna, den sista knutpunkten af den samma; de senare åter utgöra det skenbart lilla nystan, som skall upprullas och visa vägen för den sökande menskligheten i labyrinten af de tider som komma.

De stora vägvisarne, fullkomnarne, anförarne, kunna den dag som är ha en svår lott, — de äro dock vissa på att under morgondagen varda kanoniserade af en trogen skara, som följt i deras spår och som i denna korta tid vuxit upp från de relativt få till de absolut många. De andra, profeterna, räkna med större tidsmått. De äro att förlikna vid fyrbåkar, som glimma ute öfver världshafvet i fjerran horisonter, och deras siande visor genljuda i ännu människotomma öknar såsom det tunga vingsuset af stora hafsfåglar ute öfver oändliga hafsvidder. De ena äro stora, mätta med dagsmått; de andra kasta skuggor hän genom årtusenden. De ena äro huvudet högre än sin omgifning, och dermed är deras storhet betecknad. De andra åter äro jätteskepnader, hvilkas hjessor stöta mot himlahalvvet; stående på gränsområdet mellan kulturepokerna kunna de skyntas långt borta af det framtågande släktet; och de te sig i samma överkliga kolossalitet för detta, äfven efter att det lemnat dem årtusenden bakom sig och en ny skepnad af samma art redan dykt upp i den nya horisonten.

Jag har afsigtligt velat understryka denna åtskilnad i tvenne grupper bland menniskoandens stormän, emedan jag tror, att Nietzsches kulturhistoriska betydelse och mission endast på detta sätt kan preciseras. Till detta samma ändamål kan man sammanställa Nietzsches med hans pendants inom de öfriga moderna kulturfolken. Frankrike har i Taine framställt en typisk exponent för den galliska raskaraktären, liksom England för den angelsachsiska i Mill och Darwin. Taines egendomliga gerning och insats i den menskliga odlingen består i att han, vid behandlingen af litteratur- och kulturhistoriska sujets sammansmält den samtida naturvetenskapens exakta metod och den samtida konstens sträfvan efter konkret åskådlighet. Mills rykte och väsen såsom kulturheros angifvas dermed, att han, med upptagande af det adertonde århundradets allmänt humanitära principer bragt hela det nutida demokratiseringsarbetet på alla områden: politiskt, moraliskt, socialt, i system och vetenskapligt begrundat det samma. Darwins storhet ligger deri, att hans produktion utgör den jätteblomma, som det sistfödda forskningsidealet omsider efter sitt långa växande afsatt, nemligen idealet af nykter, faktisk, trång förståndsverksamhet såsom enda väsen och källan till sanning. Alla dessa tre män ha sålunda gifvit tidstendensen, tidskaraktären, fördjupat dem, fullkomnat dem, bragt dem till klarhet och mognad; de framställa tre ideella typer för de andliga makter, hvilka gifva det moderna lifvet dess fysionomi. Deras motsätt-

ning ligger ett relativt kort stycke tillbaka i utvecklingen; den nya motsättning, som i sin ordning skall aflösa dem, ligger sammalunda ett relativt kort stycke inne i framtiden. Deras verksamhet är som en liten bölja på den stora utvecklingsoceanen, bildad fjerran ifrån den centrala stormhård, ur hvilken de stora vågorna utgå.

Såsom en sådan stormhård och utgångspunkt för stora vågor synes mig deremot Nietzsche.

II.

Friedrich Nietzsche är född den 15 oktober 1844. Hans hemland är Sachsen; det är karaktäristiskt nog att han är landsman med målaren Max Klinger, hos hvilken liksom hos honom sjelf den subjektiva fantasien är en allherskare, som, sin egen lag och norm, i allsvåldigt trots och aristokratiskt förakt för allt och alla, lefver uteslutande i sin egen verld, hälften geni och hälften vanvetting. Hans barndom förföt i den lilla staden Naumburg an der Saale, der hans fader var pastor. Släkten hade under många generationer, såväl på hans faders som på hans moders sida, räknat synnerligen många kyrkans tjenare ibland sig; prägeln öfver hemmet och de första intryck som Nietzsche mottog, bestämdes deraf, att många slägtleds kristenfromhet och småborgerlighet fylde föräldrarne. Detta var den andliga atmosfär som han stundligen inandades i sin själ och som intimt genompyrde honom; man måste behålla detta i sigte för att fullt förstå det smärtsamma raseri, med hvilket han sedermera anföll kristendomen och de borgerliga idealen: det var en akt, som gjorde ondt i hans innersta väsen, det gälde att afskara den nafvelsträng, som band honom vid hans släkt, vid hela den tradition som vuxit fast vid hans egen organism och assimilerats med den.

Han bedref sina första studier i Bern under Ritschl; och *fel. Bo* då den beundrade läraren öfverflyttade till Leipzig, följde lärjungan honom. Den celebre filologen skattade Nietzsche särdeles högt, och det var på hans autoritativa förord som denne, redan innan han ännu promoverats till doktor, kallades till Basel såsom

professor. Detta var 1869. Då kriget mellan Tyskland och Frankrike utbröt, följde den unge professorn hären såsom frivillig sjukvårdare; efter fälttågets slut vände han tillbaka till Basel. Här stannade han i sin universitetspost till omkring 1877, då han af helsoskäl såg sig nödsakad att taga afsked, hvilket han erhöll jemte full pension utbetald af staden Basel. Sedan dess har Nietzsche fört ett flyttfågelslif i södern: i Schweiz, i Syd-Frankrike, i Italien, ända tills den hemska slutkatastrofen i hans tragiska öde kom. Hans släkt — såväl på fädernet som mödernet — var en af dem, i hvilka dispositionen till själssjukdomar öfverföres från släktled till släktled. Hans fader hade tidigt ryckts bort i vansinne. Nietzsche visste, att detta Damoklessvärd hängde öfver hans hufvud; han förtärdes i den ångestfulla spänningen, när väl den sköra träden skulle brista. Det var först i fjol som den obeveklige gud Fatum nådde honom. På bot tror ingen. Därhuset i Jena gömmer honom, -- denne sistkomne af de andens stormän, af hvilka nornorna utkräft den förfärligaste af alla tributer i gengäld för det snille, som de beskärt honom.

En familj, som genom personligt umgänge känner Nietzsche intimt ända från hans barndom, har med tillmötesgående beredvillighet meddelat mig en del data och smådrag, hvilka äro af största värde för hans karaktäristik, änskönt jag af naturliga skäl ännu ej kan verkställa den slutliga afstöpnigen af statyn.

Nietzsche uppväxte i en krets, hvilken så godt som uteslutande utgjordes af kvinnor, uppfostrades af kvinnor och umgicks med kvinnor: modern, systemen, närmare och fjernare kvinliga anförvanter, kvinliga grannar. Häri har man i främsta rummet att söka roten och upphofvet till den femininism, den förkärlek för yttre form och förfining, hvilken under hans ungdomsvår gaf sig utslag i petigt soignerade kläder och ruminteriorer; dock har naturligtvis äfven hans artistiskt kräsna smak och skönhetsinne sin andel deri. Men detta faktum förklarar också våldsamheten i den antipati mot kvinnokönet och allt hvad dess är, hvilken franträder så hjert färglagd i hans senare produktion, såväl som brutaliteten i det genomgående bakslag, i följd af hvilket han under senare delen af sitt lif öfvergick till en Diogenesaktigt cynisk enkelhet i lifsbehof och lefnadsvanor. Kvinnorna fortforo emellertid att alltjemt spela en dominerande roll i hans lif. Det är icke osannolikt, att det varit inverkan från hans egen syster, som härvidlag varit bestämmande, äfven sedan hon sjelf personligen försvunnit ur hans synkrets. Hon synes ha egt i fullt mått, äfven hon, samma andliga vigör och eld som brodern; det

fins blott den skilnad emellan syskonen, att hon formade i lif samma goda material, hvilket af honom bearbetades till tänkande och diktning. Såsom helt ung utmärkte hon sig, liksom brodern gjort under hela sin produktion, genom våldsamma och oförmedlade svängningar mellan ytterligheter. Senare upptändes hon af kärlek till Bernhard Förster, just i de dagar, då denne ledde den antisemitiska rörelsen i Tyskland; och då Förster lemnade sitt fädernesland för att grunda en koloni »Nuova Germania» i Paraguay, följde hon honom hängifvet i hans landsflykt. Man kan förstå hvilket djupt gripande inflytande det måste ha utöfvat på Nietzsche, att ha haft en sådan kvinnokaraktär närmast intill sig. Änskönt Nietzsche aldrig knutit en långvarigare intim förbindelse med det andra könet, hade han dock den obestämbara atmosfär omkring sig, hvori kvinnorna älska att andas. Deraf kom det sig, att under hans sedvanliga vinteruppehåll i Nizza hans umgänge i hotellet till största delen bestod af kvinnor. Bland dem funnos ock de främsta och bästa, som det moderna Tyskland frambragt, bl. a. fröken von Meysenbach, författarinnan till »Memoiren einer Idealistin», hvilken såsom en öfverlevande och respektningifvande representant för idéerna från 48 säkerligen gjort en riklig insats i den nye revolutionärens sjäslif, på samma gång som hon måhända äfven förhjelpit honom till klarhet öfver det mycket naturstridiga i den moderna kvinnoemancipationsrörelsen.

Ett af de starkast framträdande dragen i Nietzsches personlighet var hans afvoghet mot allt som, om än aldrig så lindrigt, smakade af tvång. Denna antipati kunde emellanåt antaga nästan parodiska former. Under sina långvariga uppehåll i Sils-Marias ensliga bergsnejder, der han lefde som en modern eremit, ensam med sig sjelf och naturen, brukade han ligga, försjunken i meditationer, ute på en grönbevuxen landtunga, som sträckte sig ut i fjellsjön. En dag upptäckte han på denna fridlysta plats, dittills befolkad blott af hans egna allrahemligaste tankar och syner, en bänk, en vanlig, hvardaglig bänk, en sådan på hvilken jordens triviala människor bruka sitta; och i denna anblick af ett alltför menskligt föremål var mer än nog för att göra honom hela den nyss så älskade platsen motbjudande. Han satte aldrig mera sin fot på den.

Denna motvilja för hvarje art af tvång, denna i hans väsen inneboende fordran på absolut obundenhet, gaf sig äfven uttryck i hans egendomliga sätt att skrifva. Såsom bekant, äro alla Nietzsches böcker efter den stora kris i hans lif, hvilken betecknas af affallet från Wagner, konglomerat af aforismer. Man förstår, att

dessa arbeten måste ega denna form och icke kunde ha någon annan, då man betänker, på hvilket sätt de komponerats. Nietzsche har skrivit hela sin senare produktion på stående fot, i fria luften; under vandringar i Schweiz' bergsnejder eller hvilande i förniddagssol midt i ett italienskt landskap har han fästat i ord, på lösa blad och i sin fickbok, hela det brokiga vimmel af tankar, infall, syner, aperceuer, som under ett sådant nobelt dolcefar-niente-lif kunde draga fram genom hans själ. Derför har han aldrig mäktat sammantränga sin epokgörande verldsåskådning i ett afslutadt och afrundadt system; men derför och till gengäld har också minsta lilla sats af hans hand en oförliknelig frisk aroma, en friluftsstämning af morgonsol och ung grönska.

III.

Nietzsche börjar sin literära gerning med en kritik öfver David Strauss (»David Strauss, der Bekenner und der Schriftsteller«). Boken är en enda tuktan. Nietzsche går så omildt fram, att när han slutat sitt verk, fins ej kvar sten på sten af hela den Straussiska byggnaden, medan det Straussiska idealet hänger trasigt som en fågelskrämma. Strauss är en dålig stilist och en dålig forskare, hvarken en banbrytande ande eller en klassisk skriftställare, — sådant är resultatet af denna monografiska pamflett.

Hvad var och betecknade Strauss för Nietzsche? Hvarför blef just han det offerdjur, som den unge höfdingen utan här slagtrade åt vreda gudar?

Han var *bildningsfilistern*, — en term, till hvilken Nietzsche redan i denna sin första bok med stolthet gör anspråk på faderskapet. Bildningsfilistern är den andliga dagakarlen, plebejen i det intellektuella samhället, trälens ömkliga pendant. Han menar, att den högsta visheten redan en gång för alla är funnen af nationens afödde stormän. Han dyrkar desse såsom dem hvilka *funnit* sanningen, icke såsom dem hvilka *sökt* henne. De äro hans himmelrike liksom aset är maskens himmelrike, allt hvad deröfver är, det är af ondo. Med krökt rygg trålar han i sitt anletes svett. Han har *en* oförsonlig fiende framför alla: den fria intelligensen, den store ensamme, som vandrar afsides från

allfarvägen, den sökande anden, hvilken framtidens flistrar i sin tur skola dyrka såsom den finnande. Han är stor i mun för att dölja hur liten han är i tanke; han är oförvägen i bagatellerna, men väjer undan inför de vidträckande konsekvenserna (t. ex. en darwinist, som angriper påfvedömet och undren och uppståndelsens »verldshistoriska humbug» i stället för att draga darwinismens etiska kerollarier). Han älskar steriliteten, emedan han tror, att sanningen är funnen. För honom är idealet af kultur redan ernådt i den moderna bildningen. De enda utslag af andligt lif, hvilka han sjelf mäktar, och därför de enda, som han tål hos andra, äro: en epigonaktig efterhärming af klassikernas mästerverk samt porträttering af det samtida hvardagslifvet. Allt annat är kontraband.

Strauss var för Nietzsche bildningsflistern per préférence, alla flistrars hufvud och idol. Han var flistern såsom religionsstiftare, den till svärmare vordne flistern, förkunnaren af flisterkulturens bedröfliga evangelium.

Nietzsches andra arbete var en kritik öfver det historiska studiet i samtiden («Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben»). Det idkas öfverdrifvet, och det idkas snedvridet, menar Nietzsche. Det behöfs, men endast såsom befruktande, såsom aflande en framtid. Samtiden lider af öfvermåtnad på historisk bildning, och denna är intet annat än en kunskapslyx, än påhängda paltor. Den moderna människan har derigenom försvagats såsom personlighet. Hon har blifvit en blott och bar åskådare utan förmåga af initiativ, hon pyntar sig med objektivitetens kattguld, hon är en steril eunuck, ett köttvordet kompendium, ett konkret abstractum. Då nutiden gör historien till ren vetenskap, handlar den enligt valspråket: fiat veritas, pereat vita. Detta beprisade historiska sinne gör slägtet passivt och retrospektivt. Man skryter öfver att förstå, att kunna taga allt objektivt, att känna alltings genesis; man kan icke vredgas öfver något, ty allting är med nödvändighet just sådant som det är; man kan heller icke älska någonting särskildt företrädesvis, ty man är lika mottaglig för hvarje stilforms egendomliga skönhet. Människan står på den enorma utvecklingspyramidens spets, såsom verldprocessens slutsten, såsom det väsen, i hvilket denna process kommit till medvetande om sig sjelf; och då hon från denna dominerande höjd ser utvecklingskedjan ringla sig tillbaka ända in i urslemmet, ropar hon med stolthet: vi äro vid målet, vi äro den fullkomnade naturen. Men härtill svarar Nietzsche: »ditt vetande fullkomnar ej naturen, det dödar blott din

egen. Mät en gång din höga ståndpunkt såsom vetande med din låga ståndpunkt såsom kunnande.» Ett historiskt fenomen, som upplöstes i ett kunskapsfenomen, är ofruktbart för den som verkställt analysen: det har derigenom mist sin grokraft, liksom det till mjöl söndermalna kornet. Den enbart kritiska uppfattningen af historien vore en mensklighetens lifsuppgörelse, en sluträkning, efter hvilken det icke gäfves någon framtid. Denna samtidens beprisade bildning är icke bildning, den är endast ett vetande om bildning. Den kan frambringa lärde, filistrar, men den kan icke skapa människor, individer, hvilka sjelfva i sin tur göra historier, dessa kämpar *mot* historien, *mot* den faktiska verkligheten, hvilken föga bekymrar sig om »så är det», för att med hela sin uppbesparade energi och lifslust handla enligt sitt starka, trotsiga, bejakande »så skall det vara».

I denna negativa form af satir och kritik har Nietzsche uppställt tvenne positiva ideal: en ny kultur och nya människor. Man behöfver endast vända medaljen om, för att i stället för karikatyren öfver det bekämpade idealet finna präglad det nyas bild. Men på den upprödda tomten, der det gamla huset stått, uppför nu Nietzsche i sina tvenne följande arbeten en fullständig mönsterbyggnad i den nya stilen (»Schopenhauer als Erzieher» och »Richard Wagner in Bayreuth»). Den kultur, efter hvilken släktet hade att sträfva, den äkta kulturen, framtidens kultur, finner han förebildad i Wagners konst; och människor i stånd att genomföra denna kultur, uppbära henne och göra henne lefvande, kunde danas i Schopenhauers skola.

Hos dessa båda mästare kunna vi lära att blifva »unzeitgemäss», kunna vi uppfostra oss *emot* vår tid. De äro de stora och goda exemplen, icke blott i bok utan i lif. De äga den ärlighet, hvilken icke af hänsyn skelar; de äga segrarens munterhet. De ha djerfts vända bröstet mot tiden, de ha gått ut i ödemarken, de rädas ej att vara ensamma. De äro de starke, hvilka gått segrande ur alla faror, som omhvärfat dem. De ha undgått förbeningen, den moraliska och den intellektuella; de läto ej knåda sig i den form, hvilken för dagens »bildade» människor gälde såsom det enda rätta mönstret, utom hvilket ingen salighet finnes, utan de framstälde i sig sjelfve prototypen för det framtida släktet, för »die guten Europäer», såsom Nietzsche sedermera skulle uttryckt sig.

De voro den äkta kulturens representanter gent *emot* de otaliga småprofeterna för »bildningen», denna guldkalf, kring hvilken samtiden dansade, detta beläte som kalkborgarne uppställt

i det allra heligaste och för hvilket plebejerna krökte rygg. Det var en barbarisk gud, denna »bildning», en fetisch, med granna paltor, hemtade från jordens alla länder, och med drag, lånade från historiens alla åldrar. Den var brokig och lysande att se på, men inunder den trasgranna stäten låg ett skelett, en icke hopfogad träkoloss, fylld med lumpor och afskräden. Gent emot denna »bildning» gälde det att sätta den äkta kulturen; en lifskraft som verkar ut ifrån ett centrum, ett hjerta, och ut i alla delarne af en organism, formande allt, stort som smått, i enlighet med den lefvande typen: — lif, tänkande, konst, sed, drägt, tal. Ty kultur vore en sådan genomgående stil i ett folks alla lifsyttningar, och hvad som utmärkte det moderna lifvet, vore just stillösheten, den klassiska sammanblandningen af alla stilar. Kultur är något annat än en dekoration af lifvet; kultur är »en ny och fullkomnad physis, utan något inre och något yttre, utan förställning och konvention», en allting genomgående enhetlighet.

Genomsnittsmänniskorna kunna icke af egen kraft uppfostra sig till bärare af en sådan kultur; de tarfva lärare, hjälpare, de stora exemplen. Sådana lärare, hjälpare, stora exempel äro Schopenhauer och Wagner, den ene med sitt metafysiska betraktelsesätt af tillvaron, den andre med sin tragiska sinnesstämning. Det, hvarigenom människan skiljer sig från djuret, är hennes förmåga att höja sig öfver sitt lidande genom att uppfatta tillvaron metafysiskt. All utveckling bör gå ut på att stiga uppåt från djur till människa härutinnan. Men vanligtvis stanna vi på det förras nivå; endast i särskilda ögonblick nå vi den högre. Vi äro sjelfva för svaga härtill, vi måste lyftas af andra, och dessa andra äro just icke-mera-djuren, filosoferna, konstnärerna, helgonen. Endast de kunna meddela oss det stora perspektivet öfver lifvet, det metafysiska betraktelsesättet, den tragiska sinnesstämningen. Detta är grundtanken i all kultur: att framalstra i oss filosofen, konstnären, helgonet. I vår sedvanliga sinnesförfattning kunna vi ej fullgöra denna uppgift, och därför hata vi oss; detta är roten till den pessimism, som Schopenhauer måste lära sin tid på nytt igen, fastän den är lika gammal som längtan efter kultur, — dess rot men ej dess blomma, dess början men ej dess mål.

Wagner är i sin konst en sådan föreklare af lifvet, som den äkta kulturen bör vara. Han sammanför det mest olikartade, men i allt detta ingjuter han själ och *en* själ. Han ger enhet åt förut skilda ting: musik och lif, musik och drama. Han fördjupar det synbara till ett hörbart; han gifver det hörbara kropp.

Den Schopenhaueriska allviljan, hvilken ligger i naturen törstande efter tillvaro, framträder genom Wagner såsom en vilja till *tonande* tillvaro. Men samma själsfenomen, som Wagner omsätter i ton, omsätter han tillika i ord och i gest; han ger åt detsamma en tredubbel form, en tredubbel afspeglung. Wagner verkar såsom natur, återstæld, återfunnen natur, såsom »en ny och fullkomnad physis», alldeles som den äkta kulturen.

Wagner och Schopenhauer voro sålunda för Nietzsche de tvenne stora framtidssiarne, i hvilkas fotspår menskligheten hade att gå för att komma till framtidens förlofvade land, till det Kanaan, som flöte af mjölk och honung. Nietzsche sammanställer dessa båda heroers lifsverk och finner dem framväxa ur en och samma rot, hvilken han följer ned i de djupa jordlagren. Mellan denne musiker, som gifver tonande tillvaro åt sjelfva urprincipen i naturen, förlöser allviljan, samt denne filosof, genom hvilken vi ledts att beakta förståndskulturens otillräcklighet och begränsning, — mellan dessa båda råder en enhet, hvilken för Nietzsche pekar hän emot en ny tillvarelseform, öfver hvilken vi endast genom analogier, hemtade från det helleniska lifvet, kunna göra oss en föreställning.

Denna iakttagelse svälde hos Nietzsche ut till en hel verldslära, en metafysisk verldsförklaring af mystisk färgläggning. Han har framstält den samma i ramen af en undersökning af den grekiska tragediens uppkomst ur musiken. Dess grunddrag äro följande:

Verlden kan endast såsom estetiskt fenomen vinna rättfärdigande. Blott såvida subjektet är konstnär, är det löst från sin individuella vilja; det har då blifvit ett medium, i och medels hvilket det enda verkligt varande subjektet firar sin befrielse i skenverld. Visserligen är vårt medvetande om denna vår betydelse knappast något annat än det, hvilken de på duken målade krigarne hafva af det på den samma framställda slaget. Blott då geniet i den konstnärliga alstringsakten sammansmälter med den urkonstnär, som bor i universets centrum, får det någon kunskap om sin funktion och om konstens väsen; ty i detta tillstånd har det blifvit likt det ansigte, hvarom sagan berättar och hvilket kunde vända sina ögon så, att det skådade sig sjelft. Konstnären är i ett sådant ögonblick på samma gång subjekt och objekt, på samma gång diktare, skådespelare och åskådare. Apollo står för Nietzsche såsom den förklarande häfdaren af principum individuationis, d. v. den Schopenhaueriska viljan till fe-

nomenal tillvaro. Genom honom allena kan befrielsen i skenverld ernås.

Men derjemte fins en annan art af konst, hvars symbol är Dionysos. Under Dionysoskultens mystiska jubelrop spränges individualiseringens länkar, och vägen ligger öppen in till tingens innersta kärna, in till varats moderssköte. Musiken är Dionysos' konst, i motsats till alla de öfriga, apollinariska konsterna. De senare äro afbilder af fenomenalverlden, skentillvaron, medan musiken är afbilden af viljan sjelf och sålunda framter det metafysiska gent emot det fysiska, tinget i sig gent emot dettas skenform.

Beröringspunkten emellan det konstnärliga alstringsmomentet å ena sidan samt Schopenhauers metafysiska betraktelsesätt och Wagners tragiska sinnesstämning å den andra ligger blottad. Hvad Nietzsche ställer emot hvartannat under termerna dionysoskult och sokratisk kunskapsoptimism, är icke annat än en motsats mellan mystiken och rationalismen. Arbetet häfdar den förras öfverlägsenhet; Nietzsche framträder såsom en fullblods romantisk mystiker. Det okändas oändliga verld är tillgänglig för menniskoanden, i hvarje sin aflägsnaste vinkel och i hvarje sin skummaste vrå, icke för tänkarens förstånd, men för konstnärens intuition.

IV.

Wagnertrons död hos Nietzsche blef den stora krisen i hans lif. Då han såg denne sin ungdoms stolte heros, segraren, framtidskulturens förstfödde, sjunka ned inför det kristna korset, slogs i hans själ ett ärr, som aldrig fullt skorpnade. När man ifrån denna första bokgrupp, hvilken utgöres af de fyra »Unzeitgemäßen Betrachtungen» och »Die Geburt der Tragödie», kommer in i den andra och senare, är det som om man inträdt i ett annat land, med annan natur och annat klimat. Först och främst är framställningens form en ny: från och med »Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister» komponerar Nietzsche sina böcker af löst och konglomeratartadt om hvarandra kastade aforismer. Sjelfva dagern i detta sistnämnda arbete äfvensom i de tvenne närmast följande: »Morgenröthe. Gedanken

über die moralischen Vorurtheile» och »Die fröhliche Wissenschaft» är skiljaktig från den, i hvilken man nyss stod: man står nu i ett hårdt, svalt, stärkande ljus, som påminner om tidiga morgnar och tidiga vårdagar. Den man, inför hvilken man finner sig stäld ansigte till ansigte, är en rekonvalescent, som ser världen i återuppståndelsens friskhet, en turist, som sorglös vandrar sin väg och som icke älskar att ligga öfver mer än en natt i hvart herberge, stundom åter äfven en raffinerad psykiater, hvilken med en nästan vällustigt grym nyfikenhet lägger det omedvetna själslifvets småkryp under mikroskopet och spetsar dem upp på sin tankes udd, såsom entomologen insekterna på sina nålar. I samma mån som man intränger längre i denna andra afdelning af Nietzsches produktion, röjer sig emellertid städse klarare den intima frändskapen mellan de skenbart skiljaktiga individualiteterna i de båda bokgrupperna; och då man hunnit slutet, ha de sammansmält till en enda.

I Nietzsches produktion före krisen hade funnits tvenne centra, kring hvilka den aflagrat sig, tvenne hufvudidéer: den nya kulturen samt den nya människan, som skulle kunna göra henne lefvande. De första arbetena efter krisen hade till särmärke rekonvalescentens ljusa lifssyn samt den grymt subtila analysen: solskensstämningen och insekterna på nålarne. Solskensstämningen förtätar sig, får konturer och blir en idealgestalt: den store ensamme, den store nedbrytaren, förbrytaren, lifsbejakaren, som ändrar alla värden; analyserna mångdubblas, lägga sig tätt intill hvarandra, sammankittas till en grundval för en ny morallära, en ny kultur. Idealgestalten blir haut-relief, blir fristående staty, blir kött och blod och lefvande väsen i »Also sprach Zarathustra»; moralen erhåller sin distinkta formulering i »Jenseits von Gut und Böse» och i »Zur Genealogie der Moral». Sålunda spänner sig en hög och bred brygga mellan de båda ändpunkterna af Nietzsches författarbana; och öfver henne framskrider det köttvordna idealet, såsom fordom Moses skred ned utför Sinai berg med den nya lagens taflo i sin hand.

* * *

Då Zarathustra var trettio år, gick han upp i bergen. Sedan han der tillbragt tio år i ensamheten, återvände han ned i dalen; ty han älskade människorna och ville lära dem känna sanningen. Men när han på torget talade till menigheten om lifvets spörsmål, de djupa och höga, logo de åt honom; och der var

is i deras leende. Den största människan och den minsta tedde sig likadane inför Zarathustras ögon: de voro begge »allzumenschlich». Han möttes af en fruktansvärd syn: människorna lågo sönderslagna och kringströdda som öfver ett slagfält; och när hans blick gled tillbaka öfver tiderna, möttes den af samma syn: bitar, stycken, lemmar, men inga människor. I ensamheten uppe på bland bergen hade Zarathustra flugit så långt in i framtiden, att han gripits af en rysning. Då hade han flugit tillbaka till bildningens land, och han hade anländt dit med längtan i sitt hjerta. Och likväl: så ängslig han än var, måste han le vid hvad han såg. Aldrig hade hans öga sett någonting så brokigt. »Med femtio färgplumpar bemålade, öfver ansigte och lemmar, sutton I der till min häpnad, mina samtida. Och med femtio speglar kring eder, hvilka smickrade och upprepade eder färglek! Fullskrifna med de förgångnas tecken, och dessa tecken återigen öfverpenslade med nya tecken: sålunda hållen I eder väl gömda för alla teckentydare. Alla tider och alla folk framblicka brokigt ur edra slöjor; alla seder och trossatser tala brokigt utur edra åtbörder. Om någon borttoge från eder slöjor och plagg och färger och åtbörder: lagom nog vore kvar att skrämma fåglarne med. Sannerligen, jag själf är den skrämde fågeln, som en gång såg eder nakna och utan färg; och jag flög derifrån, då benranglet tillvinkade mig kärlek.»

Zarathustra vill ej mera tala till folket; för sista gången talade han till en död. Lifvet är en källa till lust, men packet har förgiftat alla brunnar. Mången, som vände sig bort från lifvet, vände sig endast bort från packet. Mången, som gick ut i ödemarken och led törst med rofdjuren, ville blott ej sitta kring cisternen med smutsiga kameldrivare. Jorden har en hud; denna hud är full med skabbiga utslag; ett af dessa heter människan, de öfverflödiga, de alltför många. Der ensamheten upphör, der begynner torget; och der torget begynner, der begynner också taskspelarnes larm och de giftiga flugornas surr. Zarathustra är mer ensam bland de allt för många, än då han hade öknens ensamhet till sällskap och förtrogne.

Zarathustra går åter upp i bergen, och der blir hans vilda vishet drägtig. Till folket vill han icke mera tala; men de ensamme vill han visa regnbågen och alla trappstegen, som leda till öfvermänniskan. Han sitter i bergen, med sina djur bredvid sig, örnen och ormen, det stoltaste djuret under solen och det klokaste djuret under solen. Och han talar sålunda till sina lärjungar:

En gång var anden gud, sedan blef han till människa, och nu är han vorden pöbel. Modig, sorglös, trotsig, oförvägen — så vill oss visheten: hon är en kvinna och kan blott älska en krigsman. Kriget och modet ha kommit större ting åstad än någonsin kärleken till nästan. Föraktet för jorden, föraktet för kroppen, den sjukas djupa förakt för kroppen och jorden, den sjukas tal om återlösande blodsdroppar och en annan värld, är icke något trappsteg till öfvermänniskan.

Packet vänder sig kring taskspelaren på torget, men världen, den vänder sig omärkligt kring den som skapar nya värden för tingen. Jag älskar alla dem, hvilka äro som tunga droppar, fallande en efter annan ur det dunkla molnet: de sia, att ljungelden kommer, och gå såsom siare under. Sen, jag är en siare om ljungelden, och en tung droppe ur molnet; men denna droppe heter öfvermänniskan. Döde äro alla gudar: nu vilja vi, att öfvermänniskan må lefva.

Man predikar om likhet mellan människorna! Det är vanmaktens tyrann-vansinne, som skränar efter likhet. Men glömmen ej, att när de kalla sig sjelfva för »de gode och rättfärdige», intet fattas af fariséen hos dem, utom — makt. Ty detta är *mitt* tal: människorna äro icke lika. Och de böra ej heller blifva det. Hvad vore väl då min kärlek till öfvermänniskan, om jag talade annorlunda? På tusen bryggor och stegar skola de trängas mot framtiden. God och ond, och rik och fattig, och hög och låg, och värdenas alla namn: vapen skola de vara och klirrande tecken om, att lifvet ständigt ånyo måste öfvervinna sig sjelft. I höjden vill det bygga sig med pelare och afsatser och motsägelser mellan afsatserna, mellan de uppåtstigande. Stiga vill lifvet och stigande öfvervinna sig sjelft. Sannerligen säger jag eder: godt och ondt som vore oförgångligt, finnes ej. Utan af sig sjelf måste det ständigt ånyo öfvervinna sig. Med edra värden på godt och ondt utöfven I makt, I värdesättande: och detta är eder hemliga kärlek. Men en starkare makt växer fram ur edra värden och en ny öfvervinnelse, hvilken krossar ägg och äggskal. Och den som vill vara en skapare i godt och ondt: sannerligen, han måste först vara en tillintetgörare och sönderbryta värden.

De goda voro alltid början till slutet. De goda hata den, som krossar lagtaflor och gamla värden; de kalla honom brytaren, lagbrytaren, förbrytaren, samt korsfästa honom. Att icke mera vilja, icke mera värdsätta, icke mera skapa, — blifve mig denna stora trötthet städse fjerran. Att skapa: det är frälsnid-

gen från lidandet; viljandet befriar: det är den sanna läran om viljans frihet. Jag gick genom folket och hade mina ögon öppna: människorna ha blifvit *mindre* och blifva alltjemt mindre: detta vållas af deras lära om lycka och dygd. Alltid lika mycken svaghet som godhet, lika mycken svaghet som medlidande. Dygd: det är för dem, hvad som gör tam. Snart skola de stå såsom torrt gräs, törstande ej efter vatten utan efter eld. O, välsignade stund, då ljungelden kommer!

Jag ärar de motspänstiga tungorna och de kräsna magarne, hvilka lärde att säga »jag» och »ja» och »nej». Det djupa gula och det heta röda: så vill *min* smak, hvilken blandar blod i alla färger. Ty jag älskar blod.

Öfvermänniskan: i det ordet ligger, att människan är något som måste öfvervinnas, att hon är en brygga, ej ett mål. Du och I alla: I måsten öfvervinna eder själfva af kärlek till öfvermänniskan. Der, hvarest staten upphör, — så sen dock dit-hän, mina bröder; sen I honom ej, regnbågen och bryggan till öfvermänniskan. Ej kärleken till nästan lär jag eder, ty det är eder *dåliga* kärlek till eder själfva; ej heller kärleken till kvinnan lär jag eder, ty vore det ej bättre falla i mördarehand än i en brunstig kvinnas drömmar? Men vännen lär jag eder: han vare eder jordens jäst och en aning om öfvermänniskan! Fri kallar du dig! Fri hvarifrån? Hvad rör det Zarathustra! Men klart skall ditt öga båda mig: fri till hvad. Kan du själf gifva dig ditt onda och ditt goda och upphänga din vilja öfver dig såsom en lag? Du måste brinna i dina egna lågor: huru skulle du kunna varda ny, om du icke först blefve aska? Du ensamme, du går den skapandes väg: en gud vill du skapa dig ur dina sju djeflar. Den som är förhatlig för folket, såsom en varg för hundarne: det är den frie anden, länkfjenden. Fri från drängarnes lycka, lösgjord från gudar och dyrkan, orädd och fruktansvärd, stor och ensam: sådan är den sannfärdiges vilja. Han känner ock den svåraste bland konster: den, att i rättan tid — gå. Fri till döden och fri i döden, en helig nej-sägare, när det ej mera är tid till ja: sålunda förstår han sig på lif och död. *En* lycka allenast känner han ej: den undfångandes lycka. Det är mitt armod, mina bröder, att min hand aldrig hvilat ut från att skänka. Det är ljusets fientlighet mot allt lysande.

Men I ensamme af i dag, I skolen en gång vara ett folk: ur eder, I som utkoraden eder själfva, skall framväxa ett utkoradt folk: — och ur detta öfvermänniskan.

Sålunda talade den vise Zarathustra.

En dag, då Zarathustra satt ibland sina lärjungar och talade om lifvets spörsmål, de djupa och höga, uppstod en af de unge och helsade mästaren:

»Fj ens när den långa skymningen kommer och dödströtheten, skall du nedgå från vår himmel, du lifvets förespråkare! Nya stjernor lät du oss skåda och en ny nattprakt; sannerligen, löjet sjelft utspände du öfver oss såsom ett brokigt tält.»

* * *

Genom hela mensklighetens historia drager sig en förbittrad och aldrig hvilande strid tvenne motsatta moralideal, mellan tvenne i princip och resultat fientliga värdsättningar af tingen, lifvet, människorna, af kroppen och själen, af handlingar, sinnestillstånd och drifter. Det är striden mellan herre-moral och slaf-moral, begge karakteriserade genom sina värdenormer: god — dålig, god — ond.

Dessa moralers och värdenamns genesis är enligt Nietzsche följande:

De förnäma, mäktiga, högtstälde och högsinnade uppfattade och värdesatte sig sjelfva och sitt handlande såsom goda, d. v. s. af första rangen, »first rate», i motsats till allt lågt, lägsinnadt, simpelt och pöbelaktigt. Utur denna »Pathos der Distans» togo de sig rätt att skapa värden och prägla värdenamn. Sådant är ursprunget till värdsättningen god — dålig (alltså icke i den egoistiska handlingens nyttighet, såsom de engelska moralgenealogerna mena). Till denna genealogiska teori har Nietzsche till en ganska väsentlig del kommit medels etymologiens fingervisningar, genom att tillse, hvilka beteckningar de olika språken hade för begreppet »god». Han fann nemligen, att de alla ledde tillbaka till en och samma begreppsförvandling, att öfverallt »förnäm» i ståndsbemärkelse var det grundbegrepp, utur hvilket »god» i mening af »själsförnäm» utvecklat sig samt att parallelt med denna utveckling lupit en annan, genom hvilken den lägre kastens karaktär sammanflutit med den »sämre» själens (det bästa exemplet härpå är identiteten mellan de tyska orden »schlicht» och »schlecht»).

Ett helt annat ursprung hade deremot slafmoralen. Medan all aristokratisk moral framväxte ur ett triumferande ja-sägande till sig sjelf, begynner slaf-moralen med ett nej till ett »utom», ett »annat», ett »icke-jag»; och det är detta nej, som är dess skapande gerning. Slaf-moralen behöfver för att uppstå en gent

emot och utom stående värld; den behöfver, fysiologiskt taladt, yttre inverknings för att själf försättas i aktivitet; — handlandet är endast reagerande. Ett motsatt förhållande egde rum vid den aristokratiska värdsättningen: denna verkar och växer spontant, uppsöker sin motsats endast för att ännu mera tacksamt, ännu mera jublande säga ja till sig sjelf, — dess negativa begrepp är »simpel». Begreppet »dålig» är blott och bart en senare blek kontrastbild. Slaf-moralen åter utgår från ett negativt, från det som hos fienden (d. v. s. herren) varseblifves såsom en motsats; detta stämplas som »ondt».

Sålunda se vi den grundväsentliga åtskilnaden, i ursprung och väsen, mellan detta »dålig» af förnäm upprinnelse och detta »ond», framsprunget ur den lägre ställes hat mot herren. Det förra är en skapelse i andra hand, ett bredvid, en komplimentfärg; det senare deremot originalet, begynnelsen. Men båda dessa sinsemellan så skiljaktiga värdsättningstermer stå gent emot en och samma motsatta värdsättningsterm: »god». Detta begrepp »god» är emellertid icke ett och samma i begge fallen. Ty hvad är väl den »onde» enligt slaf-moralens uppfattning, om icke just herre-moralens »gode», — den förnäme, den mäktige, herren, endast omfärgad, omtydd, sedd genom slafvens ögon.

Mellan dessa två instinktmotsatta typer för moralisk värdsättning är det som en förbittrad och aldrig hvilande kamp stått under hela mensklighetens utvecklingshistoria. I prestkasten blef slaf-moralen först förändligad, förfinad, subtiliserad; ty prestkasten utgjordes af de svage, de sjuke, i hvilkas intresse det låg att vända om herre-moralens värden. Med judarne, detta hatfulla prestfolk, begynte slafupproret i moralen. Denna judendomens kulturhistoriska mission omhändertogs sedermera af kristendomen. Ty mellan dem är icke kontrast eller dödsfiendskap. Ur judendomens hat-moral framväxte kristendomens kärlekslära, såsom kronan på trädets stam. Denne Jesus från Nazareth, denne det förkroppsligade kärleksidealet, denne de fattiges, sjukas, syndfulles frälsare, — ledde icke han på en omväg tillbaka till den judiska värdsättningen? Har icke Israel just genom denne sin skenbare vedersakare ernått det sista målet för sin sublimes hämdlystnad? Säkert är, att under korsets tecken har Israel i tvåtusen år med sin hämdmoral triumferat öfver hvarje förnämare ideal, som rest sig i menskligheten. Judæa contra Rom — det var slaf-moralen i kamp med herre-moralen. Judæa har segrat. I renässansen återuppvaknade visserligen det antika idealet, den aristokratiska värdsättningen, och ett sista aftonrodnadsskimmer

dröjde ännu kvar öfver Frankrike under »l'ancien régime»; men med de tvenne stora plebej-rörelserna: den tysk-engelska reformationen och den franska revolutionen störtade antikens sköna tempel samman, och på ruinerna murade det nittonde århundradet sin enorma arbetarekasern. Den moderna demokratismen är nämligen fortsättaren af kristendomens mission, slafväldets sista yttringsform, slaf-moralens sist utspruckna giftblomma.

Hvad innehåller då detta ideal?

Dess dominerande element är det altruistiska. Det har gjort dygder af alla de lyten, hvilka äro utmärkande för den svage, vanmäktige, sjuke, samt inbränt missdådarmärket på den starkes, glades, på herrrens panna. Det har apoteoserat alla de egenskaper, medels hvilka allenast det kunde hålla sig upprätt i lifskampen: kärleken till nästan, medlidandet, sjelfuppoffringen. Det är ett lifsfientligt, ett asketiskt ideal, som lagt jorden in under evighetens tunga slagskugga.

Det har först och främst, i sina läror om dåligt samvete, om synd, skuld och straff, lössläppt ett helt koppel blodhundar öfver menskligheten. Det dåliga samvetets uppkomst skildrar Nietzsche sålunda: Den första staten grundades derigenom, att en herreras slog under sig en till antalet öfverlägsen befolkning, hvilken saknade motståndskraft, samt tvang den till lydnad. Dessa halfdjur, som voro vana att fritt ströfva kring, sattes i samhällets tvångsjacka, — det var ungefär som om ett vattendjur plötsligt förflyttats upp på landbacken. Alla instinkter, hvilka förut vänt sig utåt, vände sig nu inåt, då de ej längre tillätos verka i den naturliga riktningen; den vilda, kringströfvande människans instinkter vände sig emot henne sjelf: grymheten, förföljelselustan, förstörelsebegäret, behovet af en fiende, med hvilken det kan stridas. Den drift, som är den centrala och förherrsande hos släktet: frihetsinstinkten eller viljan till makt, plötsligt och våldsamt afspärrad från all verksamhet på yttre föremål, vänder sig nu mot de inre, själsliga företeelserna. Detta djur, som man vill tämja och som sargas till blods mot burens galler, — denne trånande och förtviflade fånge, som med ens afstängts från sin förutvarande, naturliga, d'uriska tillvaro, uppställer dessa gamla instinkter såsom något hvilket bör bekämpas, kufvas, tillintetgöras. Sålunda blir just hvad som förr var naturens kärna nu »det dåliga samvetet». Denna nya företeelse: människan med det dåliga samvetet bemäktigas sedan af den religiösa fördomen om en skuld till Gud, och först derigenom drifves sjukdomen till sin fruktansvärdaste och sublimate

ste spets. Hon griper i Gud de sista motsatser hon kan framleta till sina djurinstinkter; hon omtyder dessa djurinstinkter sjelfva till skuld mot Gud; hon klyfver sig i motsatsen Gud och djefvul; hon kastar allt nej, som hon kan säga till sig sjelf och till sitt väsens urnatur, ut ur sig såsom ett ja, såsom varande, kroppsligt, verkligt, såsom Gud, såsom en annan verld, såsom evighet, såsom helvete och ändlösa marter, såsom en omätbarhet af skuld och straff.

Hvad betyder ett asketiskt ideal? Det framspringer ur ett degenererande lifs skydds- och botinstinkter. Det är ett konstgrepp, upfunnet för att binda den förtviflade fast vid lifvet. Menniskans jordiska tillvaro saknade mål och mening; människan led under tillvarons ouplösbare problem. Det var ej lidandet sjelft, hvarunder hon led mest, utan detta lidandes ändamålslöshet. Härpå rådde det asketiska idealet bot; det lärde människan att betrakta allt lidande under synpunkten af ett straff. Det dåliga samvetet omtyddes till »synd», lidandet blef straff. Detta var det största och ödesdigraste konststycket af religiös interpretation: den sjuke var gjord till en brottsling, men viljan var räddad, lifvet hade fått en betydelse, människornas sträfvan den en mening. Det var visserligen en vilja *mot* lifvet, mot kroppen, mot jorden, en vilja mot all skönhet och lycka, en vilja till intet, men det var dock en vilja.

Just i våra dagar har slaf-moralen krängt ut och in på sitt ideal, och dess inelfvor ligga blottade och bara, och det stinker genom tiden. Det nutida släktet lider under alla dess konsekvenser och alla dess vådor. Den människotyp, som det uppammats under århundraden, stirra vi in i hans ansigte, och det ryser oss genom mærg och ben; ty det är hatarens ansigte på trälens kropp. Europas slödder smutsar med sina spyor gudabilden i menniskoandens allra-heligaste. Häglösheten, äcklet öfver lifvet, ledan vid människorna, den stora tröttheten, — äta såsom en smygande svamp märgen ur mensklighetens ryggrad och fräta redan på organismens ärlaste delar. Man förstår allt och man älskar ingenting, vördar ingenting, hänföres af ingenting; man har mist sin smak och kallar det objektivitet, man har mist sin lukt och kallar det »dilettantism»; man är impotent som en gubbe och döljer eländot under namnens smink och granna klutar. Likhetsprincipen, predikad på torgen af skrälhalsar och satt i system af filosofer, svänger öfver den församlade mensklighetens hufvuden sin enorma skära, vidtfamnande som regnbågen, på det att icke det ena hufvudet må höja sig öfver det andra.

In i sjelfva vetenskapen tränger soten och löper genom dess ådror som en lömsk domning; engelsk kalkborgarvisdom och fransk femininism para sig och framaffa de »moderna idéernas» förkrympta yngel; forskaren blir en närsynt specialist, hvilken omsätter sin egen vanmakt i förakt för alla syntetiska uppgifter och sneglar på filosofen såsom en slaf på sin herre, från hvilken han gjort sig fri; och filosofen sjelf åtnöjer sig med att utkrama essensen ur samtidens hopade vetande eller förgyller och förändligar de sjelfviska instinkterna så länge, att de till sist bli de enda värdena, på grund af hvilka han sedan kan säga nej till lifvet, äfven till sig sjelf.

Derför tarivas just nu i allt en radikal »Umwerthung aller Werthe». Det gäller att häfda herrrens rätt till att sitta i hög-sätet. Bort ur verlden med det dåliga samvetet, denna slafvens skapelse, denna kräftartade utväxt på människosjälén! Må de asketiska idealen trampas sönder och samman under den nye herrrens hæl såsom de giftiga kryp de äro! Ryck ned från himmelen korsets tecken, i hvilket slafvarne hafva segrat, och häng hellre upp ett flammande frågetecken att lysa kring jorden, det stora frågetecknet, det som står efter orden: hvad betyder viljan till sanning?, på det att människorna i dess ljus må finna vägen till »jenseits von Gut und Böse!»! Må den stora faran komma, den som tvingar detta slägte, hvilket satt sitt högsta mål i att uttorka alla källor till fruktan, att draga knifven ur bältet! Nu mängas alla stånd in i hvarandra, och nationaliteternas särdrag löpa samman till en enda totalbild, och en remna antyder redan svagt framtidens stora tveklyfning i herrekast och slafkast. När skall han komma, den nya tidens förstborne, kulturens cæsariske tuktare, den onde, den fruktansvärde, den tyranniske, hälften rofdjur hälften orm, tacksam mot gud, djefvul, får och mask inom sig, nyfiken ända till last, forskare ända till grymhet, ensamhetens förståare och vän? — när skall han komma, han som kan spela segerdanser på tillvarons stränginstrument och som kan få lifvet att sjunga? — när skall han komma, den nye Zarathustra, ariernas förste, den blonde herren, — när skall han te sig i morgonrodnaden öfver hafvet?

V.

Efter denna résumé kan jag åter anknyta till den tråd, som jag i första afdelningen af min artikel lät ligga. Man torde nu

måhända mera intimt förstå mitt yttrande, att medan andra moderna andars verksamhet, såsom t. ex. Mills, Taines och Darwins, är att förlikna vid småböljor på den stora utvecklingsoceanen, framställer deremot Nietzsche själfva den centrala stormhård, från hvilken de stora vågorna utgå.

Han betecknar visserligen en i väsen och form våldsamt reaktion gent emot så godt som alla de riktningar och tendenser, hvilka företrädesvis angifvas såsom samtidens; han står som en orubblig gråstensklippa midt i strömfåran, och alla tidsböljor bryta sig emot dess fot. Detta springer först i ögonen; men dermed äro icke Nietzsches roll och betydelse slut. Han har sökt basen för sin lifeåskådning så djupt, han har måttat sina hugg mot ett så urgammalt kulturträd, att den motsats mellan ideal, hvilken hans produktion rymmer, famnar årtusenden. Han har samlat två årtusendens kulturarbete och reducerat hela denna skenbart så olikartade mängd af företeelser till en lätt öfverskådlig grupp, hvars alla element visa sig nära befreundade, såsom i grund och botten ett och samma; och hvad han uppställer i brutal kontrast, sammanhänger med så djupa lager af den menliga naturen, att det måste krävas långa tiders arbete att bringa det upp i dagsljuset. Hvad Nietzsche bekämpar är visserligen tidsandan, men betraktad såsom det historiskt bjertaste uttrycket för ett ideal, hvilket behöft två tusen år för att mogna; hvad han gifvit, är blott ett enda litet frö, hvilket tarfvar öfverskådliga tidssträckor för att växa upp till ett träd, men som, en gång fullvuxet, är af den sällsynta art, att hela menligheten i följd af släktled kan hvila, tänka, arbeta och drömma i dess skugga.

Nietzsche tillhör den kategori af stora andar, som heter siarnes. Han antieperar det kommande genom intuitiva syner. Han reproducerar detta intuitivt undfångna innehåll på diktarens sätt. Såsom alla andar ur hans egen grupp och af hans egen art når han de nya allmänt-menliga och allnatur-famnande sanningarna endast genom att fördjupa det egna jaget: han är den djupaste af alla moderna andar, emedan han är den mest subjektive ibland dem. Då man iakttagit och fixerat denna Nietzsches art att vara produktivt verksam, att se och skapa, är det dubbelt intressant att konstatera, huru en annan modern ande, som är en fullblodsrepresentant för den nyktra, faktiska, långsamma detaljfrskningen, med användande af vidt skiljaktig metod kommer till — såsom det synes — ungefär enahanda resultat. Jag menar Lombrosos förbrytare-psykologiska undersök-

ningar och den tudelning af människoslägtet, som han med stöd af dem anser sig kunna verkställa. Ty sammanfaller icke i sjelfva verket den gränslinie, hvilken han — tillsvidare visserligen endast genom några få strödda punkter — drager emellan förbrytaretypen och den normala, med den, hvilken vid och djup gräver sig ned mellan Nietzsches herrekast och slafkast?

Den af Nietzsche förkunnade principen är en af dem, hvilka kunna uppställas på alla områden af lif och odling: i sjelfva verket kan intet särskildt omdanas i dess anda, utan att alla de andra följa med. Den måste, hyllad af diktaren, skapa en vitterhet af ny art; den måste, tillämpad i det dagliga yttre lifvet, i grund förändra städernas utseende, människornas umgängessätt, deras drägter och lefnadsvanor; den måste i samhällsförbättrarnes hand framkalla hittills osedda sociala konstellationer. Men på *ett* område komme dess utförande att verka särskildt våldsamma omvältningar: nemligen på moralens, i värderingen af människornas sjäsläggning, egenskaper och handlingsmotiv. Här ligger Nietzsches egentliga stordåd: hans sträfvande betecknar den största revolution, hvilken moralens historia har att uppvisa efter kristendomens kamp med antiken.

Funderingar på Skeppsholmen.

1.

»Kolonner, hvad gör ni?» frågade den genialiske Ehrensvärd spefullt vid åsynen af det dåtida Berlins stilvidriga och skrytsamma arkitektur.

Kunde han få lif igen och göra en promenad ut på Skeppsholmen, som ligger vän och grön i Stockholms ström, så skulle han antagligen med sitt för det estetiskt berättigade eller oberättigade så känsliga sinne utbrustit vid åsynen af de båda der resta minnesmärkena:

»Bautastenar, hvad är meningen?»

Och det må väl en annan ha rätt att fråga också.

Sedan åtskilliga år står till höger om vägen, då man kommer från Blasiholmen, midt framför Sjökrigsskolan, ett skrofligt monument, som skall bevara minnet af Vegas för tio sedan fullbordade färd kring Europa och Asien.

Fortsätter man promenaden fram utmed »långa raden», så ser man efter en stund till venster om sig sticka upp ur en konstgjord liten kulle en annan sten af samma slag, fastän betydligt högre. Den är ännu icke invigd, men är ditställd för att erinra om det senare slaget vid Svensksund, då svenska flottan den 9 och 10 juli år 1790 vann en lysande upprättelse för sitt i augusti året förut på samma plats lidna nederlag. Det var efter den olyckliga bataljen 1789, som den här ofvan citerade amiralen-konstkännaren anmälde för sin konung: »Ers majestät har ingen skärgårdsflotta mer», hvarpå konungen gaf ett högsinnadt svar genom att på den bedröfvade hjeltens bröst fästa det högsta utmärkelse-tecknet för krigiska bedrifter, det som riddarne af svädsordens stora kors egde att bära. Triumfen för hundra år sedan bör lifligt ha gladt Ehrensvärd; men det

må undras, om han skulle önskat se den »förevigad» på det sätt, som man nu funnit lämpligt att välja — genom en efterapad antiqviteten.

Då det blott fans *en* bautasten på Skeppsholmen, kunde man ännu fördraga det. Men den nyss ditställda framkallar lätt den frågan: förmår man icke hitta på någonting annat? Något öfverflöd på uppfinningsförmåga hos vederbörande förråder det icke att midt inne i en modern hufvudstad genom upprepade arkaismer i gråsten fira minnet af tilldragelser, hvilkas betydelse är så pass olika, att det icke bort bjuda på någon oöfvervinnelig svårighet att finna ett uttryck därför i minnesmärkenas form och anordning. Låt nu vara, att man finner något vikingamesigt i den naturvetenskapliga sportresan på Vega, hvilket man anser sig böra fira med en hätyndning på forntidens djerfva sjötåg genom att resa ett urnordiskt monument. Detta kan måhända också ha sin ursäkt deri, att den ryktbara resan företagits i vår tid, som utmärker sig för sin böjelse att göra efter det gamla. Hvarken de som förhärligats genom Vega-stenen eller de som varit med om att resa den torde tagit anstöt deraf att den är utförd efter ett rått mönster från konstlösa tider. När Olof Rudbeck den yngre, Atlanticans frejdade författare, lät på det kummel å Upsala kyrkogård som gömmer stoftet af Olof Verelius resa »en af rikets största runhällar» och derpå rista en inskrift ur Hervarasagan, så var det mening i den saken, ty Verelius var den förste professorn i svenska antiqviteterna vid Upsala universitet, och Rudbeck tillät sig en, om man så får säga, originell härmning af det gamla. Men sedan ha så många i sin tur härmat honom, att man kan blifva hjertligt led vid eftergjorda runstenar. Dock kan man förstå, att sådana rests på runkännaren Liljegrens, fornvännen Axel Emanuel Holmbergs och andra nordiska antiqvitetsälskares grafvar.

Med Svensksundsstenen blir det, åtminstone i viss mån, något annat. Vid Svensksund värnade en liten, odlad nation sin sjelfständighet mot en stor och halfbarbarisk, och striden stod under en för vår kultur pseudoklassisk period af fransk förfining, under en tid som alls icke förstod sig på det urnordiskt skrofliga. Att hugga in Gustaf den tredjes namn på en bautasten, det måste betraktas såsom ett estetiskt misstag, så mycket större som det skett hundra år efter hans dagar. Det Sverige som nu lever befinner sig icke i det ofullkomlighetens tillstånd, att det, då det vill hylla minnet af stora män och

fosterländska bragder, måste taga sin tillflykt till samma enkla medel som stodo våra förfäder till buds för tusen år tillbaka.

Om man ock icke sett sig i stånd att anlita den stora konsten för bevarande af Svensksundsminnet, så hade man dock kunnat välja medel, mera kännetecknande för vårt tidehvarfs kultur än det som man nu tillgripit. Monumentet har sin plats i en stad, som nu utmärker sig för sin högt uppdrifna stenindustri. Skulle det icke varit mera lämpligt att resa en präktig kolonn med nautiska emblem eller något dylikt än att ställa en otuktad stenhäll på kant?

Säger man att denna fråga förråder brist på sinne för styrkan och skönheten hos det enkla, som med de minsta medel vill erinra om forntidens kraft och dygder, så hänvisas först till de erinringar som fått plats häröfvan och hvilka afse att framhäfva det olämpliga i att förmena detta vara detta, i att spela komedi då man åsyftar något så allvarligt som att med yttre medel befästa ett vackert minne. Bauta- eller runstenen är visst vacker och tilltalande i all sin enkelhet, helst sedd på sin ursprungliga plats, vid gammal färdväg ute i bygden; men märk väl: då skall det vara en verklig sådan sten, icke en eftergjord.

Om saken ses från en litet mera allmän synpunkt, så skall måhända till och med en ganska inbiten Bautastenius inse till hvilka orimligheter det leder, då man kritiklöst vill låta det forna lefva upp och taga form på nytt. Hvarför skall man vid valet af gamla förebilder just hålla sig till slutet af den hedniska tiden och början af den kristna? Man kan ju utan att lemna svensk botten välja sina förebilder något tidigare, mycket tidigare t. o. m. — så mycket ärevördigare blir det — eller senare, dock med iakttagande af respektabelt afstånd från vår tid, som ju förmenas att göra sin egen uppfattning gällande, att erinra om sig sjelf i de minnesmärken den reser. Låt oss då antaga, att det exempelvis gäller att bereda en värdig hvilostad åt stoftet af vår store landsman John Ericsson, hvilket i ett amerikanskt krigsskepp snart lär nalkas den bygd som sett honom födas. Går det icke an att resa en om vår tids långt hunna konstutveckling vittnande mausolé öfver den snillrike mannens ben, så kommer kanske någon antiqvitetsälskare och föreslår att sänka dem ned i en nybyggd gånggrift, som genom sin konstruktion och konstlösa sammansättning skall erinra om längst förgångna tider. Ja, hvarför icke? Det är inte mer att skratta åt än bautastenarne på Skeppsholmen äro. Eller ock vill någon svärmare för medeltiden att vi skola innesluta den

store uppfinnarens knotor i ett helgedomakar eller reliquarium, exempelvis en sådan der arm af metall med tittruta af glas, som vi litet hvar sett i statens historiska museum. De som lida af bautastenspassion skulle måhända vara nog fördomsfulla att opponera sig mot något sådant. Men det vore inkonsekvent af dem. Härmning som härmning.

Mera välvilligt skulle de kanske ställa sig till ett förslag att låta våra öfveråriga tjenstemän, folkskollärarne icke att förglömma, gå lefvande i hög liksom de gamle nordiske kämparne. Det vore billigare än att pensionera dem — och tänk så tilltalade för den antiqvariska känslan!

Men skämt å sido! Efterrapning har alltid kännetecknat tider, som icke sjelfva egt förmåga af initiativ. Men icke är vår tid så häg- och dådlös, oaktadt den låtit isvern att bevara så öfver till imitationsvurm. Det är vackert, att man har blick för utvecklingen och icke föraktar något af skedena i det förgångna, hvartill frestelsen ligger nära då man föres med af en kraftig och ursprunglig kulturströmning. Men lika visst som det är farligt att blott lita på den egna ingifvelsen och förmågan, lika säkert ligger det ett frö till försöfnings, en början till sterilitet i en starkt utvecklade recipivitet. Om man i sin ofta vackra entusiasm bara kunde akta sig för att förfalla till meningslös vurm, som väcker de tänkades löje!

De många öfverdrifter som föranledts af imitationsraseriet skola väl slutligen medföra, att allt flere och flere få ögonen öppna för det rent af ovärdiga i det aperi som nu är så modernt. På nästan alla områden utom det rent vetenskapliga röjer det sig, och få äro de som besitta mod nog att, med Andersens saga om kejsarens nya kläder i minne, säga ut sin ärliga mening. Att gå i flock dödar en sjelfständig uppfattning äfven hos dem som kunde vara mäktige en sådan, och vårt tidehvarf är ju mer än något föregående sammanslutningarnas, associationernas. Det får den erfara som tar till ordet mot hvad han finner orätt. Allt förvänt, icke minst på det estetiska området, har legioner att förfoga öfver.

Men en dag skall sund sans i hvarje fråga komma till ordet, och då skall det sägas utan invändning — ty då skall *det* vara modernt: må man taga upp det gamla, om och när det är bra, bättre än vi förmå åstadkomma — men endast då!

Icke lär väl någon på allvar mena, att vi böra lära oss göra minnesvårdar af de naiva handverkare, som knackade sten här i landet för tusen år sedan!

2.

Han är en prins!
Operetten »Tiggarestudenten».

Så långt hade jag kommit i mina betraktelser framför Svensksundsstenen, då jag kände ett kraftigt slag på axeln. När jag vände mig om, stod jag ansigte mot ansigte med en af mina gamla skolkamrater, som är sjöofficer. Mötet mellan oss två, som under pojkåren haft mycket »hysch» för oss tillsammans, var det allra hjertligaste. Vi hade icke träffats på många år, och min ungdomsvän ville nödvändigt ha de mest detaljerade upplysningar om mina senare lefnadsöden och om hur jag nu hade det. Sedan blef det min tur att fråga.

— Nå, gamle gosse, sade jag, svärdordensstjernen på ditt bröst säger mig, att du åtminstone icke skött dig illa; men det förvånar mig att vid den ålder som vi nu hunnit se dig fortfarande med de tre smala kaptensränderna kring ärmen.

— Jaså, du hade måhända fantiserat mig upp i flaggmansgraden redan? svarade han litet spefullt.

— Sakta i bakarne! Men kommandörkapten af första graden trodde jag dock att du hunnit bli.

— Hvarför just det då?

— Jo, jag har nyligen i tidningarna sett, att prins Oscar Bernadotte, som ju numera befordras efter samma grunder som andra officerare, vid nyss fyllda trettio år hunnit den graden.

— Ser du, sedan prinsen upphörde att tillhöra det kungliga huset, så . . .

— Det har han aldrig upphört att göra.

— Hvad för slag! Så Upsalalärd du än må vara, så får du ursäkta mig, att det påståendet kallar jag väl djerft.

— Gerna för mig.

— Om jag icke mins orätt, så har k. m:t sjelf förklarar och riksdagen dertill samtyckt, att prinsen efter sitt giftermål icke längre vore att betrakta såsom medlem af konungahuset.

— Alldeles ja. Och likväl är han det?

— Hur skall jag förstå det?

— Jo, grundlagen vet icke om några uteslutningar ur konungahuset, utan talar tvärtom uttryckligen om till tronen icke arfsberättigade prinsar, sådana som exempelvis genom giftermål med enskild mans dotter förlorat sin successionsrätt.

— Men man måtte väl ha rättighet att afsäga sig företräden, således äfven furstevärdigheten, och prinsen har afsagt sig.

— Grundlagen känner icke till några afsägelser. Tills successionsordningen och regeringsformen blifvit ändrade, utgöres det svenska konungahuset af Carl Johans legitima efterkommande. Afsäga sig företräden, säger du! Ja, men att vara kunglig svensk prins medför icke allenast företräden framför andra medborgare utan också väsentliga inskränkningar i rättigheter. Kan man afsäga sig sådana inskränkningar också, då grundlagen vist stadgat dem för de personer som stå i nära släktskap med statens öfverhufvud?

— Hm, du krånglar.

— Kalla det hvad du vill, sjöbjörn; men du må icke tro, att det är utan skäl som grundlagen satt konungens släkt i en undantagsställning, och släktskapen upphör icke, skulle jag tro, genom giftermål.

— Det tjenar ingenting till att disputera.

— Nej, skulle ödmjukast tro det. Men hvad i herrans namn ha vi egentligen med den här saken att göra? Hur kommo vi in på den?

— Vi talade om prins Oscar Bernadottes raska befordran, som du mins.

— Ja visst, ja visst! Han är i sitt trettioförsta år blott och har ändå *i tur* blifvit kommandörkapten af första graden.

— Nå, den saken är värd sitt eget kapitel, må du tro.

— Låt höra!

— Som du vet, upphör rätten att befordras i tur så väl i armén som i flottan då man hunnit ryttmästare- eller kaptenegraden.

— Ja, sedan beror det på skicklighet eller — gunst, hur man »stiger i gradorne».

— Alldeles! Du vet också, att de kungliga prinsarne — de som erkännas såsom sådana, icke blott af dig — vid militärbefordringar ställas främst i sina respektive grader och såsom lönlöse avancera oberoende af de vanliga befordringsgrunderna.

— Ja, detta känner jag, så »fisk» jag än är.

— Nå väl, när prins Oscar Bernadotte utträdde ur konungahuset — du får ursäkt, att jag fortfarande uttrycker mig så, ty jag är van vid disciplin, och »kungen har sagt det» — när han detta gjorde, så var han nyss utnämnd till kommandörkapten af andra graden. Han nedflyttades då — på egen begäran, vill jag minnas — från den främsta platsen inom graden till den som hans fullmaktsdatum berättigade honom till.

— Nå, det var ju blygsamt af prinsen.

— Bestrides ingalunda. Men hvad hans vidare befordran beträffar måtte höga vederbörande ha resonnerat som så, att den stora allmänheten alltid skulle komma att tro på nepotism, i fall prinsen ginge förbi någon af kamraterna, nu när han skulle vara socialt jemnstäld med oss.

— Och därför beslöt man sig för...?

— Att fortfarande befordra honom i tur.

— Men om detta vore förhållandet, så skulle ju prinsen kunnat få vänta länge på avancement.

— Åh nej, det viste man bot för.

— Du gör mig nyfiken.

— Man skaffade undan dem som stodo i vägen.

— Hvad vill det säga?

— Jo, det vill säga, att bara förlidet år fingo en flaggman, en kommandör och en kommandörkapten af första graden afsked. Kommendören säges ha begärt sitt i desperation öfver att ha blifvit förbigången af yngre och mindre meriterade kamrater. Kommendörkaptenen lemnade flottan i sin bästa ålder. I år har återigen en icke öfverårig kommandörkapten af första grad lemnat tjensten. Du ser att, så fåtalig som flottans officerskår är, har omsättningen varit ganska rask. Befordringarna ha varit exempelöst snabba, och därför ha flere af de lycklige att tacka prinsen, för hvilken det måste göras rum. Efter hans giftermål, som här vid lag är att räkna som den verkande kraften, äro fem af de åtta kommandörerna och nio af de elfva kommandörkaptenerna af första graden utnämnda — på två år och ett par månader. Bara i fjol fingo vi två nya flaggmän och fyra kommandörer.

— Hvad du nu berättat ger anledning till rätt allvarsamma betraktelser.

— Låt höra hvad de gå ut på, sade min vän kaptenen.

— Jo, jag tänker att, om prinsen, för undvikande af misstydingar, fortfarande skall befordras i tur, så kan det bli en alldeles *för* hastig omsättning inom flottans högsta officersgrader. Prinsen kan ju vara en ganska duktig sjöman, men svårigen kompetent att ännu på många år *på fulla allvaret* ställas i spetsen för vårt viktiga och dyrbara sjöförsvaret.

— Du har rätt. Det är nog bättre, så länge man låter de höga unga herrarne taga sin militära tjänst mera som ett nöje, som en sport. På landbacken gör det mindre, om de hafva aldrig så höga gradbeteckningar på sina uniformer, än

på sjön, ty der blir det något annat. Der gäller det äfven i fredstid mängas lif och en dyrbar materiel.

— Du vill således förmäna prinsarne att tjena i flottan?

— Nej, inte direkt, men må de då göra det *som prinsar*.

— Hur skall jag förstå det? Som prinsar?

— Ja, som prinsar. Ingen undrar då på, om de vid sidan ha en erfaren præceptor som ger dem goda råd i svårare fall. Men sådant vore ju nedsättande för den som i likhet med oss får ta tjensten såsom en allvarsam sak, ofta fruktansvärdt allvarsam, och för den »honette ambitions» skull kan mycket komma att sättas på spel.

— Du kanske håller med mig, att det inte vore så illa, om höga vederbörande rättade sig efter grundlagen och fortfarande erkände yngste kommandörkaptenen af första graden såsom medlem af konungahuset,

— Konstitutionella spetsfundigheter förstår jag mig inte på; men kanske vore det, som du säger, inte så illa — för flottan.

— Du suckar! Är det din egen tröga befordran som gör hågen tung, gamle vän?

— Nej, jag är resignerad, kära du. Jag har ingen som skjuter på mig, inga relationer, utan får stanna der jag är, tills jag uppslukas af reserven och får mätta min dådlystnad med chefskapet för ett eller par båtsmanskompanier.

— Jag vet inte mer än ett råd.

— Och det skulle vara? sporde kaptenen misstroget.

— Att du anmäler dig vilja ingå i konungahuset. Det är konstitutionellt sedt, fullkomligt lika berättigadt och möjligt som att försöka utträda ur det samma.

— Toker!

Informator.

Några anteckningar om Pariser-journalisterna*

af

Alvar Arfwidsson.

»Loué par ceux-ci, blâmé par ceux-là, me
moquant des sots, bravant les méchants, je
me hâte de rire de tout, de peur d'être obligé
d'en pleurer.»

Den Pariserskildrare har nog rätt, som i ett af sina arbeten utropar:

»*Paris journaliste, voilà la grande gloire, la force, le charme, l'électricité permanente de cette capitale d'écrivains!*»

Ty det finnes väl intet land i världen, der pressen utöfvar ett så stort, ja suveränt inflytande som i Frankrike, och särskildt i Paris, då ju hela den franska pressen så att säga koncentrerar sig i Pariserpressen.

Ett bevis på denna makt är bl. a. det sätt, hvarpå pressens representanter bemötas vid offentliga ej mindre än vid enskilda tillfällen, och jag vill dervid uppehålla mig ett ögonblick.

Vid den storartade prisutdelning förlidet år t. ex., som under världsexpositionen försiggick i Industrialpalatset, funnos två sammetsdraperade tribuner, placerade midt emot hvarandra. Den ena var afsedd för republikens president och ministrarne, den andra för pressen.

Jag var en annan gång vid det nya Sorbonnes invigning. Jag kom något sent, men mötte lyckligtvis i korridoren en mar-

*Efter ett föredrag, hållet i Publicistklubben. De här uttalade reflexionerna med afs. på svenska förh. fingo ett särskildt à propos för dagen genom publicistklubbens vid talrikt besökt sammanträde den 25 april enhälligt (på 2 röster när) afgifna protest mot det behandlingssätt, hvartill man vid ett illustert vetenskapligt sällskaps högtidssammanträde lär hafva gjort sig skyldig gentemot tidningsreferenterna. *Red.*

skalk. Hade det varit i Stockholm, skulle marskalken antagligen med en vink ha antydt, att jag kunde söka mig en plats uppe på öfversta galleriet, der jag fått tillfälle att öfver de framförståendes axlar uppfånga en skymt af herrligheten dernere. Men i Frankrike har man den beklagliga uppfattningen, att pressens representanter ej äro de, som skola se sämst, men väl *bäst*. Och därför bjöd marskalken mig artigt armen och ledde mig fram till en af parkettens främsta bänkar, der fakulteternas professorer tronade i sina galadrägter.

Man söker på allt sätt underlätta journalisternas arbete.

Vid de offentliga mötena inreder man för deras räkning särskilda loger, och vid de stora kapplöpningarne på Longchamps uppreser man för pressen en väldig, ytterst beqväm och väl placerad tribun — man låter ej referenterna ihjälklämmas bland droskorna.

Kammarens s. k. *Salle des Pas-Perdus* är tillgänglig likaväl för tidningsmännen som för de deputerade, hvilka där ge upplysningar.

När den årliga salongen skall öppnas, reserverar man de 3 dagar, som föregå öppningsdagen, särskildt för pressmännen, som då i lugn och ro, utan att besväras af allmänhetens prat och trängsel, kunna göra sina iakttagelser.

Och t. o. m. i Faubourg St Germain känner man den artighet, man är skyldig pressen. Det gifves där ingen större soirée, aldrig så aristokratisk, att en legitimation som pressman — in- eller utländing — ej banar väg dit in.

I Sverige utfärdar akademien en ukas, att tidningsreferenterna skola infinna sig $\frac{1}{2}$ timma innan spektaklets början. I Frankrike kunde en så grof skymf endast besvaras på ett sätt: akademiens sammankomst skulle följande år ignoreras ef pressen — de »odödliga» finge prata bäst de ville för sig sjelfva!

Jag berättade en gång för en fransk tidningsman om de taklösheter, som man här hemma finner tillständiga mot tidningspressen. Jag uppbyggde honom bl. a. med den högst otroliga, men sannfärdiga historien om municipalrådet i en af Sveriges större städer. Denna korporation firade en dag sitt jubileum med en lysande bankett. De dagliga tidningarnes referenter voro afven tillstädes. De placerades väl på ett utsökt förekommande sätt vid något af de främsta borden, tror man? Nej, då. Man gaf dem — märk väl: *pressens representanter!* — genom en vaktmästare anvisning om att förfoga sig bort i ett hörn . . . ja en estrad tror jag, hvarifrån de (med papper och penna framför

sig i st. för mat och vin) skulle kunna få åse, hur municipalråden beskänkte sig. Nu brydde sig väl egentligen ingen enda af tidningarnes läsare synnerligt om hvad municipalråden företogo sig vid det tillfället, men litet fram på qvällen funno de senare, att det ändå vore bra att få in sina namn i »bladet» och så hände sig, att de i ett anfall af öfversvinnelig godhet läto till referenterna uppskicka — *ett glas vin*. Det otroligaste af hela historien är emellertid, att festkollationen fick följande dag de grannaste referat i tidningarne.

När jag berättade detta, utbrast fransmannen endast:

»*Mais vous n'avez donc pas de cercle!*»

Uttrycket var betecknande.

Ty hvarpå beror i grund och botten den franska pressens makt om inte derpå, att den *alltid begagnat den makt den redan haft* och så ständigt arbetat för dess utsträckande? Den franska pressen är en *kår* och der finnes *kåranda*.

Paris eger 3 journalistföreningar — »Pressens syndikat», »De parisiska journalisternas förening» och »De republikanska journalisternas förening» — men de uppträda i allmänhet enigt, då det gäller försvarandet af gemensamma rättigheter.

Pariserpressen har sedan gammalt med misstänksamma blickar bevakat sina rättigheter. Så snart den vädrat, att man velat göra en kupp emot den, har genast slagits alarm öfver hela linien. »Rör ej vid ordets frihet!» har man svarat angriparne. Hvarje den minsta förföljelse har af journalister ur de mest skilda läger bekämpats ur solidaritetens och pressfrihetens synpunkt. Jag vill blott erinra om ett enda fall. I höstas blef redaktör Terrail-Mermeix en vacker dag inspärrad i Mazas, jag erinrar mig inte riktigt för hvilken förseelse. Men arresteringen befans olaglig.

Le syndicat de la presse sammankallades genast. Nu var hr Mermeix redaktör för boulangistbladet *La Cocarde* och f. ö. en allt annat än populär person. Och hvad syndikatet beträffar, äro där de mest skilda, politiska meningar representerade; så t. ex. är presidenten — *Le Temps'* redaktör, Hébrard, — republikan, medan vicepresidenten är en reaktionär af renaste vatten. Men icke desto mindre, hvad gör syndikatet? Jo, det beslutar en skrifvelse, som genast afsändes till justitieministern, och i hvilken anhålles, att Mermeix ofördrojligen måtte frigifvas. Dagen derpå frigafs Mermeix.

Med *makten* har också *anseendet* inom den sociala rangskalan följt — *anseendet* för pressen i sin helhet liksom för den enskilde pressmannen.

I Tyskland skynda kapaciteterna till militären, i Frankrike till journalismen. Der talangen kan göra sig gällande, der tinnas trappstegen till alla höga platser i samhället. De främste författare täfla om äran att skriva i den dagliga pressen, och en mängd för att ej säga de flesta af Frankrikes största statsmän ha alltid under någon period af sitt lif arbetat i tidningarne. Gambetta var, utom advokat, äfven journalist. Simon är journalist, Clémenceau är journalist, Jules Ferry är journalist — o. s. v., o. s. v. Rouvier började sin bana som reporter åt Havas' telegraphbyrå. Och Camille Pelletan — en af de talangfullaste i kammaren och hufvudredaktör för *Justice* — gjorde sina lärospån som riksdagsreferent i *Rappel*. Claretie intogs förlidet år i akademien i egenskap af journalist. Och det är endast i egenskap af journalist som en komplett talanglös karl, hr Terrail-Mermeix, väljes till deputerad för Paris' 7:de arrondissement, Faubourg St Germain, som visserligen är kuskarnes, men också den legitimistiska aristokratiens valkrets.

När kung Umberto säger: »Vore jag icke kung, så ville jag vara journalist», finner parisaren detta helt naturligt.

* * *

Journalist-typen har undergått många förändringar.

Tänk på den stora revolutionens första dagar då snart sagdt alla menniskor voro tidningsmän. Det unga, af encyklopedisterna och tänkarne redan hänförda släktet kände sina bojer sprängda. Liksom berusad, drog man frihetens första andedrag, och man kände ett oemotståndligt behof att ge sina öfversvallande känslor uttryck. Alla tankar, man burit på under förtryckets år, skulle nu fram! Ståndens sammankallande föregicks af en svärm af flygskrifter, och de följdes af hela massor af tidningar, bl. a. Camille Desmoulins' *Tribune des Patriotes*, Marats *Ami du Peuple* och Robespierres *Défenseur de la Constitution*. Parolen var densamma i dem alla: »De store synas oss store, blott därför att vi äro på knä! . . . Resom oss upp!» Man jublade, man skrek. Man skrek högre, den ene värre än den andre, sansculotten, jakobinen och girondisten. Man öfverbjöd hvarandra i bizarra titlar — den enes blad hette »Djefvulens tidning», den andres »De lates tidning»; man fick se publikationer, som hette »Häng mig, men hör på mig!» »Veckans dumbeter», »Tag fast tjufvarne!» o. s. v. Och man öfverbjöd hvarandra i kraftuttryck — ja, det gick så långt, att man den 22 januari 1793 öfverraskade den vid sin upp-

komst liksom än i dag så trofast kungliga *Gazette de France* med det hädiska utropet: »Tyrannen är ej mer!»

Som sagdt, alla människor gifvo ut tidningar. Handtverkaren talade på qvällen i sin klubb — dessa voro legio — och morgonen derpå skref han sin lilla tidningslapp. Några verkliga journalister fans det — med få undantag — emellertid inte.

Med konsulat och kejsardöme förlorade pressen, som bekant, all betydelse. Det var ju blott *en* röst, som fick höras — förste konsulns, Napoleons! Journalisterna voro kejserlige tjänstemän, ingenting annat.

Det var först för omkring 30 år sedan som journalisttypen — den »verkliga», man kunde säga legendariska journalisttypen — uppkom. Då skapades ordet *boulevardier*. Boulevardier'n var en glad figur, hvars talang ej sällan mest låg i hattens excentriska form och vårdslösandet af kläderna. Han lefde och hade sin varelse i kvarteret mellan boulevarderna Italiens och Montmartre samt börsen, ett område, som något anspråksfullt benämndes *Tout-Paris*. Det var där, man hemtade ingifvelse till morgondagens chronique. Esprit behöfdes, men den tycktes också stiga upp ur sjelfva asfalten, — det var ju på sjelfva boulevarden, som både *Le Figaro* och *Le petit Journal* blifvit födda.

Aftonen tillbragtes på kaféerna.

Medan bohemierna med Murger i spetsen helst uppsökte något förstadsbrasserie eller Café Procope, valde journalisterna kaféerna vid Boulevard des Italiens. Den vanliga samlingsplatsen var Café de Madrid. I dess venstra salong såg man nästan hvarje qväll under kejsardömets sista år ett debatterande kotteri, hvars medlemmar sedan blifvit mer eller mindre ryktbara: Adrien Hébrard, Francis Magnard och Edouard Hervé, de nuvarande cheferna för *Temps*, *Figaro* och *Soleil*, vidare Ranc och Spuller, som kommo regelbundet kl. 5, och många andra. Ofta sågos der äfven Gambetta och gamle Granier de Cassagnac eller Vallès, då i *Figaro*, en tidning, som eget nog bland sina medarbetare haft 2 andra kommunarder: Rochefort och Grousset. På slaget 12 kunde man vara säker om att få se *Réveils* redaktör, den från kommunen berömde Delescluze, inträda.

Ack, hvad tiderna förändras!

Jag besökte en afton Café Procope. Jag betraktade med nyfikenhet både Voltaires chokoladbruna marmorbord och porträtten af Jean Jacques och Diderot, som båda sågo sömniga ut i det matta, flämtande skenet. Men ingen Musset drack sin absinth, ingen Gambetta elektriserade några studenter med brandtal.

Publiken . . . det var en gammal kryddkrämare och jag. Vi betraktade hvarandra från hvar sitt hörn. Min gud, hvad det var trist! Vi utmotades . . . kl. 9.

Tiderna ha förändrats. Tidningsartiklarne skrivas ej längre på aktrisernas knän. Man går öfver boulevarden, men man stannar ej, man samtalar knappast. Och man använder inte 2 timmar på att frukostera på Café Véron.

Den verkliga bohème-typen, den sorglöse och excentriske struggle-for-life'aren — han med den bredskyggiga slokhatten — existerar nu blott i legenden.

Hvad har då hänt?

Jo, århundradets strömning har nått pressen.

Det har kommit *feber* i den, ty äfven pressen har ryckts med i konkurrensens hvirvel. Det blåser andra vindar än fordom, och de ha kommit öfver Atlanten. Publiken fodrar aktualiteter och snabba underrättelser. Det har blifvit ett lifsvilkor för den ena tidningen att öfverbjuda den andra.

Liksom Tour-Eiffel fördunklar Arc de Triomphe, ha de flanerande chroniqueurernas esprit ersatts af det »stora» och det »lilla» reportagets energi och allestädesnärvaro.

Summan blir väl den, att tiden moraliserat pressen. — —

Journalisten liksom författaren klär sig nu korrekt, och deras lif förflyter lika metodiskt som någon bourgeois'.

Ett och annat gråhårshufvud skakas med betänklig uppsyn, när talet faller på artist- och literatörlifvet . . . »Ah! *le bon vieux temps!*»

För bohêmen fins ej plats, och talangen behöfver ej tillhöra bohêmen, ty han får ordentligt betaldt.

Det var *Figaro*, som häruti gjorde början.

Albert Wolff berättar, att då han inträdde i *Charivari*, betalades berömda pennor med 3 sous raden. 1859 beslöt han göra som de stora herrarne och företaga en resa.

»Jag skulle behöfva 200 francs», sade han till direktören.

»Ingenting är lättare», svarade denne. »Skrif 20 artiklar och ni har dem!»

Han skref också de 20 artiklarne — för 10 francs vardera.

Det spreds då ett rykte, att man i *Figaro* kunde förtjena 100 francs med en enda artikel. »Det var en riktig revolution i pressen», skriver Wolff. »Man störtade sig med ifver till detta herrliga hus, och när man i ett tag förtjente de 5 louisdorerna, var himlen full af guitarrer och stenläggningen på Rue Grange-Batelière förvandlades till en rosenbädd.»

Figaro har alltid betalat mest, och ändå har tidningen under de 10 senaste åren haft en inkomst af nära 60 millioner francs!

I dag är 100 francs ej längre det högsta honoraret. »Gyp» t. ex. — i *Figaro* — får 150 francs för en artikel, liksom Armand Silvestre i *Echo de Paris*. Aurélien Scholl och Henry Fouquier betalas med 250, Jules Simon och Guy de Maupassant med 300 och Alphonse Daudet med 400 francs. När Zola skriver en tidningsartikel, lär den betalas med 500 francs.

Alla litteratörer honoreras dock ej så frikostigt — det fins ju också omkring 10,000 personer i Paris, som lefva af sin penna! Det är för en okänd ganska svårt att få en uppsats intagen i någon af de större tidningarne. Men en gång inne, betalas den bra.

Pariserjournalisten — som mycket sällan är infödd parisare ehuru han lätt aklimatiserar sig — har i allmänhet bevarat det bästa af traditionerna från den gamla tiden.

Modig och djerf, alltid i eld och lågor, *toujours dans le mouvement*, är han också alltid beredd att — stående eller sittande — nedskrifva en liten *nouvelle à la main* eller att midt i folksorlet kasta sig ned vid första lediga kafébord och, efter att ha klämt monoclen fastare i ögonvrån, raspa fram en liten elegant artikel, som ofta är ett mästerverk af uddig, dräpande polemik. Pariserpressen är, som bekant, personligt-polemisk i öfvervägande grad. Den på stridsfältet oförsonlige polemikern träffas därför afväpnad vid festkollationen.

Hans goda humör är oförbränneligt, och af bonhommie har han alltid mer eller mindre.

En typ för den på samma gång spirituelle och naivt godmodige journalisten var Villemessant — Villemessant, som gång efter annan kunde gråta som ett barn öfver Marie Antoinettes olyckor, men som alltid tröstade sig med, att detsamma skulle ha skett nu.

Om Villemessant berättas en ganska karakteristisk anekdot.

Mr X, en af *Figaros* medarbetare hade en ganska bra lön, men ansåg den ändå för liten och ville ha den höjd. Han tillgrep en ganska originel utväg. Som han visste, hvar Villemessant brukade frukostera — antingen på Bignon eller Brébant — ditskickade han en dag ett par af sina vänner, som togo plats vid bordet intill V:s. De begärde genast *Figaro* af kyparen, hvarefter den ene frågade:

»Du har väl läst X:s senaste artikel? Åh, det fins ingen,

som i tidningen går upp emot honom! Hvilken qvickhet, hvilken skärpa . . . åh, briljant, briljant!» etc. etc.

Vid återkomsten till redaktionsbyrån, vände sig Villemessant genast till sina medarbetare:

»*Mes enfans*, ni äro duktiga karlar allesammans, men den bästa är ändå X! Jag har därför gifvit honom en påökning af 500 francs i månaden, så att han i st. f. 1,500 nu får 2,000!» (Metoden är kanske att rekommendera!) — —

Pariserjournalisten är född för sitt yrke, och journalist är han ut i fingerspetsarne. Hans stil är klar, logisk och koncis. »Koncentrera!» är redaktörens första råd till en adept. »Koncentrera, det gäller blott att koncentrera!» Och koncentrera måste han. I Frankrike skulle ingen människa tröska igenom *Standards* 64 spalter.

Hans artiklar äro aldrig tröttande.

Pariserjournalisten sätter för sin artikel samma mål som Villemessant hade för sin tidning: »att publiken må kunna läsa den från första raden till den sista.» Vanligen eger den en pikant tillsats af gallisk esprit, som är medfödd och som ej kunnat riktigt förvärfvas ens af Albert Wolff — »denne esprit's man, som aldrig varit spirituell», såsom Jules Lemaitre en smula för strängt benämner honom.*

* * *

»Ja, en talang är den franske journalisten», har jag här i Sverige hört framkastas, »men med hans moral är det, som det kan.» Och så tar man vanligen fram namnen *Figaro* och *Gil Blas*. Hvarpå syftar man då? Jo, på systemet med betalade reklamer. Det är ett system, som vi svenskar ej praktisera, men som, enligt min mening, ej behöfver kallas klandervärdt. Stockholmstidningarne omnämna ju aldrig hvarken en cirkus eller en . . . orientalisk irrgångssalong, till hvilken man ej sändt dem entrée. Hvarför skola de då alldeles gratis utpuffa grosshandlar A:s moi-rétyger eller vinhandlaren B:s nyöppnade schweizeri? Att all-

* I förbigående anmärkt, är det en underlig ödet's lek, att en af Frankrikes främsta kåsörer är *tysk* — Albert Wolff är född i Köln — och att han förts till Paris genom en *svensk*. Det var i Düsseldorf 1855, som Wolff träffade *Marcus Larsson*. Denne ämnade sig till Paris, och som han ej kunde franska, bad han Wolff göra sällskap. Wolff gjorde det — med hvilket resultat, är bekant.

deles gratis omnämna en god vara är mycket vackert. Men hvad är det annat än en present till fabrikören och handlanden? — en present, som är alldeles obehöfzig och opraktisk, då tidningarne sjelfva ju måste existera, och de i allmänhet inte få mottaga några presenter.

Moralen, ja! . . . »Pariserpressen ligger i judarnes händer», påstår mr. Drumont i »En döende värld», en egendomlig produkt af snille, merkantil spekulation, lögnaktighet och klerikal giftighet. Menar han, att tidningarnes ledning är i händerna på judar? Då är det ju lätt att konstatera, att endast 4 af de stora bladens direktörer äro semiter, nämligen 3 republikaner, Joseph Reinach (*République Française*), Eugène Meyer (*Lanterne*) och Camille Dreufus (*Nation*) samt en reaktionär, Arthur Meyer (*Gaulois*). De öfriga, mera kända publicisterna af någon inflytelse äro Wolff, Millaud, Hector Cremieux, Catulle Mendès och Abraham Dreufus. Hvad för resten Arthur Meyers *Gaulois* beträffar, så har den en ytterst liten spridning i jämförelse med ett annat af rojalisternas hufvudorgan, *Soleil*; *Soleil* utgår i omkring 100,000 exemplar, *Gaulois* i blott 15,000. Vill hr Drumont deremot säga, att pressen ekonomiskt understöddes af judar, så kunna dessa helt tryggt svara på samma sätt som inrikesministern Constans. Då man i kammaren beskyldde regeringen för att med de sekreta fonderna underhålla reptilorganer, frågade Constans, huru det skulle tillgå. »De stora och spridda bladen», sade han, »äro för rika att låta köpa sig, och de små sakna inflytande.»*

* * *

Jag har framdragit några af pariserjournalistens förtjenster. Men felen? frågar ni. Han har väl också fel? Ja, gu' bevars. Men jag har — upprigtigt sagdt — en viss motvilja för ofördelaktiga omdömen och dåliga epiteter mot mina kolleger — — allmänheten har deremot godt om sådana, och allmänheten får, såsom hittills, sköta *den* saken;

* Bland regeringens ifrigaste antagonister var den dagen som vanligt Paul de Cassagnac.

»Det är ovärdigt!» skrek han.

Emellertid fick jag af en händelse — det var i *Petit Monitor universel* från januari 1871 — se några utdrag ur de i Tuillerierna funna papperen. Der fans bl. a. qvitton på 176,000 francs, som en tidningsutgivare mottagit under kejsardömets sista tid. Tidningen var *Pays* och utgivaren var Paul Granier de Cassagnac.

Pariserjournalistens största förtjenst är den verkliga *passion*, hvarmed han omfattar sitt arbete, och vi ha häri som i mycket annat så ofantligt att lära af honom. Han ser i pressens frihet *sin egen* frihet, i pressens ära *sin egen* ära, han anser sitt yrke för det bästa, det herrligaste af alla yrken, och han är stolt att tillhöra det. Smädelser mot pressen — i ord eller i handling — tillåter han hvarken af allmänhetens *förste* eller *siste* man.

Han *har* respekt, ty han *fordrar* respekt!

Natt och Morgon.

Af *Alexander Balázs.*

(Fortsättning.)

»Hjertligaste tack! Framför allt den viktigaste frågan: är ni ännu fri?»

»Ja bevars.»

»Sådan tur! Men förstår ni mig verkligen, min nådigaste. Jag menar om ert hjerta också är fritt?»

»Jag skulle icke bortskänka min hand utan mitt hjerta.»

»Godt; med denna visshet dristar jag göra er ännu några frågor. Jag skulle vara er förbunden hela mitt lif, om ni blott en enda quart ville utöfva lite sjelfförnekelse och visa större uppriktighet. Jag lofvar er heligt att blott framkasta sådana frågor, som med lätthet kunna besvaras. För det första intresserar mig naturligtvis edert utseende. Er figur?»

»Smärt, med en smula anlag för embonpoint, som jag i alla fall inte kan klaga öfver.»

»Utmärkt!... Edra ögon?»

»Blå.»

»Ert hår?»

»Mörkt.»

»Är det möjligt? Mörkt hår och blå ögon! O det förlämnar ansigtet en idealisk trollmakt. O, min nådiga, ni är mer än intressant! Men låtom oss fortsätta bekantskapen, som för hvarje minut blir mera fängslande och lofvar att bli alldeles förtrollande. Er mun?»

»Hvad mina öfriga ansigtsdrag beträffar, har jag blott det enda att säga, som ni nyss påstod om edra egna: de höra till dem, om hvilka man i personalbeskrifningar brukar begagna ordet: 'regelbundna'. Men...»

»Men...»

»Men om jag skall vara fullt uppriktig och sanningsenlig, får jag kanske tillägga, att det fins människor, som kalla dem både regelbundna och intressanta.»

»Ah, jag märker redan, att ni är en af de skönaste och mest förföriska varelser. Men ännu en sak, medan jag kommer ihåg det.»

»Fråga ni.»

»Jag vill inte fråga, endast be er om en gunst. Vill ni lemna mig er hand ett ögonblick?»

»Lemna? Och hvarför det?»

»Så att jag kan lära känna någonting af ert yttre.»

»Sådan infall! Men gerna för mig.»

»O, jag har inte bedragit mig. Sådan liten och mjuk hand! O, min nådiga, ni blir farlig för mitt lugn.»

»Detta yttrande är smickrande och tillika ohöfligt.»

»Damerna äro öfverseende när vi äro ohöfliga, blott vi smickra dem tillika.»

»Det kan det vara olika meningar om; men säg mig slutligen — hvad sk'a alla edra frågor betyda?»

»Åh, de äro icke slut ännu. Hittills känner jag blott något om ert yttre, men jag vill gerna äfven läsa i er själ.»

»Det blir inte så lätt, det!»

»Ah jo! Besvara ni blott, min allernådigaste, mina frågor fullt uppriktigt och sanningsenligt och jag skall säkerligen inom en kvarts timma känna er lika bra, som om jag åratals hade haft tillträde till er salong. Hvilka äro edra favorit-sysselsättningar?»

»Blommorna i min trädgård och mitt piano upptaga mig mest; jag försummar emellertid ej för den skull min skizzbok och mina älsklingsdiktare.»

»Blommor, musik, målning och poesi! Ni lefver alltså helt oeh hållet för naturen och konsten och egnar er blott åt det ädlaste och skönaste i verlden. För eder, härliga väsen, böjer jag höfviskt knä . . . Jag ber om förlåtelse, men jag måste fråga ännu mera.»

»Nå i Guds namn då!»

»Jag tackar er. Är ni, nådigaste — hur ska' jag uttrycka mig för att inte synas oartig? — är ni nyckfull?»

»Obeskrifligt. Alla som känna mig påstå, att nyckfullhet är ett af mina värsta fel.»

»Härligt! Gudomligt! Utan nycker är en kvinnas sinne städse klart, en evigt leende himmel, som visserligen kan vara

mycket skön, men inte på långt när så intressant som ett himlahalf, hvares glans här och der höljes af ett förbiiland läti moln.»

»Ni tycks helt och hållet . . .»

»Ja, jag är alldeles förtrollad af ert väsen, o, jag älskar kvinnonycker, hur bizarra de än äro. En sista, en verkligt sista fråga: Hvad är er mening om kärlek?»

»Jag har i det fallet ingen bestämd mening, ty jag känner denna känsla blott genom hörsagor och ur böcker. Visserligen har jag längtat derefter, men den har aldrig fallit på min lott. Min man . . .»

»Er man? . . .»

»Ja, min man, som jag tyvärr genom döden förlorade för ett och ett halft år sedan.»

»Han är död! Jag tackar dig nyckfulla öde! Han har gjort väl deri, det var mycket klokt af honom att dö!»

»Huru, min herre, ni fröjdar er åt min olycka?»

»Af pur egoism. Ni måste nämligen veta, min nådiga, att jag älskar och tillber er . . .!»

»Men, min herre, det går för långt! Jag måste be er inte skämta med så allvarliga saker.»

»O, ärade fru, jag skämtar ingalunda; det är mitt djupaste allvar. Visa mig den gunsten att höra mig till slut och ni skall snart bli öfvertygad om sanningen af mina ord. Den känsla som folk kallar kärlek känner jag lika litet som ni. Blott en gång, för ett ögonblick, for en stråle af glödande kärlek genom min själ, men blott för att jaga bort min dittills varande ro och i dess ställe utså bekymmer. Men låtom oss lemna detta . . .»

»För ingen del! Berätta mig i stället utförligt denna händelse; den intresserar mig.»

»Er befallning åtlyder jag naturligtvis, ehuru jag inte förmår att bli herre öfver min sinnesrörelse, när jag bara tänker derpå. Det är just två år sedan jag var i Pest.»

»Två år sedan, säger ni? Underbart.»

»Precis två år sedan; nu minnes jag det mycket noga. Jag var på operan vid uppförandet af 'Lucia af Lammermoor'. Teatern var till trängsel full, men mängden bekymrade mig icke, ty hela min uppmärksamhet, mina tankar, mina blickar voro fängslade på en enda punkt. Midt emot mig i en första fondloge hade jag varseblifvit en underbart skön qvinna, som

var fördjupad i åhörandet af operan och hvars magiska åsyn fortfarande höll mig fånglad . . .»

»Vidare, vidare!»

»Jag kan ingenting mera säga, än att jag, från det ögonblick jag såg henne, var förälskad. Man brukar säga att naturen icke ostraffadt låter sig undertrycka; det är sant. Sympatien för denna förtjusande varelse uppflammade hos mig med sådan häftighet att jag, då föreställningen var slut, var denna kvinnas slaf.»

»Har ni sedan i ert lif sammanträffat med denna eder tillbedda?»

»Aldrig! Då ridån föll efter andra akten, upptäckte jag en bekant framför mig, som jag genast vinkade på, för att göra mig underrättad om damen som hade förtrollat mig. Känner du inte den förtjusande varelsen» — frågade jag — »derborta i första fondlogen till venster från scenen?»

»I första fondlogen till venster från scenen? Hahaha!»

»Hvarför skrattar ni, min nådiga?»

»Ja, jag kan inte annat, jag måste skratta. Hahaha!»

»Är det för att min tillbedda satt i första fondlogen?»

»Inte för det!»

»Således måste det vara den omständigheten att jag inom en timma kunde så vansinnigt förälska mig i en obekant? Men, min nådiga, sådant har händt förr. Paris såg Helena blott en gång och genast uppspirade tanken i hans hjerna att röfva henne. Antonius kände blodet rinna hetare genom ådrorna, blott efter ett ögonkast på Kleopatra. I nyare tid är Lola Montez . . .»

»Förlåt, jag tviflar intet ögonblick på att det fins sådan häftig förälskelse. Berätta ni bara edert äfventyr, som intresserar mig mera än ni kanske tror.»

»Min bekante uppgaf namnet på mitt ideal, men han underlät icke att bifoga det engeln var en gift hustru, som med innerlig kärlek var fästad vid sin make. Denna under rättelse nedslög mig som en blixn.»

»Skulle ni inte vilja vara så vänlig att nämna denna dams namn, som har åstadkommit sådant under?»

»Förlåt — namnet blir en hemlighet; det skall aldrig komma öfver mina läppar.»

»Hvilken pietet! Men säg mig då ändtligen, hvad skall ert nuvarande besynnerliga beteende gent emot mig betyda?»

»Ack, menar ni sättet att presentera mig för er? Jag kan

gärna genast tillstå det, hur underligt det än må synas eder — jag är icke i stånd att bannlysa denna förtjusande qvinnas bild ur min själ. Jag känner, att jag aldrig i mitt lif ska' älska någon annan. Då hon emellertid redan tillhör en annan och jag under alla förhållanden vill gifta mig, har jag beslutat att anförtro mig åt ödet och vänta tills detsamma för i min väg ett tilltalande väsen. Likväl . . .»

»Nå? Likväl?»

»Er uppenbarelse, min nådiga, har kastat alla mina föresatser öfver bord. Nu bryr jag mig inte om att vänta längre på ödet, för resten tyckes det mig som om min gamla kärlek förlorat sin trollkraft och en ny ljuf och lycksalig känsla trädde i dess ställe.»

»Min herre, jag ber . . .»

»Denna nya känsla är kärlek, kärlek till er, som jag visserligen aldrig har sett, men som i röst och ord eger något, som ger lif och form åt den bild jag gjort mig af er. Jag älskar er med all den glödande känsla ett ungdomligt, trängande hjerta förmår.»

»Jag blir inte klok på er, min herre. Fastän tvungen höra på hvad ni pratar, förstår jag det alldeles inte. Hur kan ni upptändas af kärlek till mig, som ni aldrig sett. Tänk bara så lätt ni kan bedraga er! Till och med om jag ville antaga, att föremålet verkligen vore vackert, så måtte ni väl veta, att bara ett vackert ansigte inte är nog för att uppväcka kärlek. Hvem vet, om inte morgonsolens första strålar skola förjaga edra fantastiska bilder?»

»Ni har rätt! Jag älskar er icke för ert yttres skull, min nådiga. Hvarken sol eller stjernor förmå utplåna er bild ur min själ. Jag har beslutat, såvida ni har en gnista af medkänsla för mig . . .»

»Nå?. Jag har verkligen lust att se, hur långt ni kan drifva ert lättsinne.»

»Jag tvekar inte ett ögonblick att säga så här: Min nådiga! Om ni är i stånd att anförtro er åt en man som ni ser för första gången — för fan! jag glömmer att ni alls icke kan se mig i detta kolmörker — och som på sin ära svär eder, att allt hvad han säger er är sanning — förena då ert öde med mitt och blif min hustru!»

»Hahaha!»

»Ni skrattar?»

»Hvad skulle ni tro om mig, om äfven jag vore så lätt-sinnig och gaf er mitt ja?»

»Jag skulle endast tycka att ni liksom jag älskar det äfventyrliga, det bizarra och att denna egenskap gör er ännu mera tilldragande och pikant; att ni liksom jag ledsnat på de alldagliga vanornas enformighet och icke skyr ovanliga och extravaganta steg, hvilket skulle utgöra mitt lifs lycka.»

»Edra ord låta så öfvertygande och ni har verkligen ingifvit mig något förtroende, så att jag...»

»Är det möjligt — går ni in derpå?»

»Om tiden bestyrker allt hvad ni sagt, skall jag inte säga nej!»

»Tiden! Tiden! Ni drar er tillbaka under hvardagsmen-niskornas former. Nej, ljufva tillbedda, ni måste genast besluta er: blott en enda dags uppskof förtager det äfventyrliga och romantiska vid detta steg. Beslut er genast. Vi måste genast låta viga oss innan dagens inbrott och tillfälle gifves oss att undersöka hvarandras ansigtsdrag.»

»Det skulle ju vara omöjligt, äfven om jag sade ja.»

»Bestäm er blott och öfverlemna resten åt mig...»

En fruktansvärd aning uppsteg i min själ. Denne vind-böjtel vet, att jag är prest, kanske...

Men vi skola följa sakens vidare utveckling.

»Och ni bekymrar er inte», frågade damen midt emot, »om mina närmare omständigheter? Vill ni alldeles inte skaffa er några underrättelser om mina förhållanden och förbindelser?»

»Hur kan ni tänka något sådant, min fru? Hvad blef det då af romantiken? O nej, jag begär långt ifrån någon förklaring, utan tvärtom tillbakavisar den på det allra bestämdaste. Jag vill såsom okänd göra er till min hustru. Derför frågar jag: vill ni? Har ni mod och förtroende att blifva min?»

»Ja, må vara, jag är inte ovillig, men blott på ett vilkor.»

»Hvilket då?»

»Jo, ni måste lofva mig på ert hedersord att, ifall vi efter ömsesidig bekantskap af någon orsak icke passa för hvarandra eller vi skulle känna samlifvet olyckligt, icke lägga något slags hinder i vägen för skilsmessan utan i stället upp-bjuda allt för att genomdrifva en laglig sådan.»

»Jag lofvar det, min allra käraste vän!»

»Godt, här har ni då min hand!

Jag började gnida mina ögon för att öfvertyga mig om verkligheten af hvad som händt och förefallit. Var jag vaken

eller drömde jag? Men jag blef snart öfvertygad, öfvertygad till min förskräckelse, att allt som hade skett omkring mig var rama verkligheten.

»Herr pastor!» tilltalade mig den unge brudgummen.

»Hvarmed kan jag stå till tjänst?» frågade jag med en röst, som aningen om hans begäran kom att darra af förskräckelse.

»Är ni vaken?»

»Det hör ni ju!»

»Har ni varit vaken under hela resan, sedan min fästmö satte sig i vår vagn?»

»Ja, nog var jag vaken.»

»Har ni hört och förstått hela vår öfverenskommelse?»

»Jag har hört och förstått alltsammans.»

»Godt, så gif oss då välsignelsen.»

På dessa ord följde två utrop; det ena ljud från den unga damen, som uppenbarligen vid sitt medgifvande hade glömt, att en prest satt i vagnen, det andra från mig.

»Det blir ingenting af, min herre», utropade jag förskräckt.

»Jag får göra er uppmärksam på, att det inte passar sig att drifva gyckel med så heliga ting!»

»Det är inte gyckel utan verklighet!» svarade han med bestämd ton.

»Då måste jag lika bestämdt förklara, att jag inte tänker tillmötesgå er önskan.»

»Men, om jag svär er på heder och samvete, att intet hinder finnes i vägen för vår förbindelse?»

»Det är detsamma; det är emot kyrkans bruk och dessutom olagligt, så att jag kommer icke under några omständigheter att gå in derpå.»

»Nej, alltså?»

»Nej!»

»Jag ber er beröra detta med handen.»

Härmed höll han någonting emot mig; då jag med handen vidrörde detsamma, kände jag till icke ringa förskräckelse en emot mitt bröst riktad pistol.

»Vet ni hvad edra händer rörde vid?»

»Jag ber er, för himlens skull, lägg bort pistolen; den kan ju brinna af!»

»Om ni inte genast förenar oss, så svär jag vid Gud, att jag ger er en kula genom hufvudet!»

»Men, betänk er då, min herre!»

»Jag har ingenting att betänka. Ni viger oss, kusken skall tjänstgöra som vittne och om några minuter skola vi som ett lyckligt par af fullaste hjerta välsigna presten, som invigt vårt äkta förbund.»

»Men, min herre, jag får dock be...!»

»Inga men! Vill ni eller vill ni icke? Jag skjuter.»

»Här är ingen räddning möjlig», mumlade jag, jag måste sammanviga det öfverspända paret; denna vildhjerna såg alldeles ut, som han kunde utföra sin hotelse. »För öfrigt skall jag» — dermed tröstade jag mig — »i morgon i Miskolcz anmäla förhållandet och låta annullera den olagliga akten.»

»Beslut er genast, annars skjuter jag!» skrek den fruktansvärde brudgummen.

»Kan jag icke afstyra ert märkvärdiga beslut, så må det då ske i Guds namn!»

»Ni är således villig?»

»Jag kan ju inte annat? Ni hotar mig ju med pistolen?»

»Kusk, håll inne:» röt den varmblodige ynglingen.

»Hvad har händt?» frågade kusken och lutade sig tillbaka.

»Ingenting -- du ska' bara hålla.»

Denne åtlydde.

»Kära lilla», bad brudgummen, »vill du inte nu ha vänligheten stiga ur vagnen; vi kunna beqvämast fullgöra ceremonien ute på fria marken.»

»Som du önskar, min älskling.»

De stego ur vagnen och kusken lemnade kuskbocken.

Jag frågade dem ännu en gång, om det var deras orubbliga vilja att binda sig för hela lifvet?

Båda svarade med ett högt och kraftfullt »ja!»

»Nå, då återstår mig blott», sade jag, »att förena edra händer och viga ert förbund med min presterliga välsignelse. Mätte ni blifva lyckliga och aldrig ångra detta öfverilade steg.»

»Äro vi färdiga?» frågade den unge äkta mannen.

»Det är ingenting att tillägga», svarade jag, tusen gånger förbannande mitt beslut att företaga en resa nattetid.

»Om det behagar dig, kära hustru, kunna vi ånyo stiga upp i vagnen.»

Vi satte oss åter, kusken hoppade upp på bocken och postvagnen satte sig i rörelse, som om ingenting händt.

Den äkta mannen underhöll sig kärleksfullt och i hviskande ton med sin maka och jag måste till min fasa då och då höra ljudet af kyssar.

Småningom ljusnade himlen. De mörka molnen skingrades och den frambrutande morgonrodnaden kastade en smula ljus på firmamentet.

Man och hustru undersökte ömsesidigt hvarandras drag med giriga blickar.

»Kan jag tro mina ögon?» ropade den unge mannen högst öfverraskad, då det blef så ljust, att han kunde urskilja sin hustrus anletsdrag.

»Hvad är det som öfverraskar dig så mycket, käre man?»

»Den der obekanta damen — i Pest för två år sedan...»

»Som du såg på teatern och förälskade dig i?»

»Det var du, käraste lilla hustru.»

»Jag igenkände mig genast på din beskrifning och det var därför jag så snart gaf efter för din önskan.»

»Hvilken ljuf öfverraskning! Hvilken lycka!»

De föllo hvarandra om halsen och deras glädje var så stor och innerlig, att jag fick samvetsskrupler: skulle jag sönderslita detta lyckliga förhållande, fastän det icke tillkommit på fullt laglig väg? Skulle jag skilja tvänne hjertan, hvilka syntes som skapade för hvarandra?

»Tack, tusen tack för min lefnadslycka, som jag har er att tacka för, och tusen tack åt det öde, som förde er på denna resa!»

Med värme tryckte han min hand och den bildsköna unga frun sade mig för min godhet — som hon behagade uttrycka sig — allehanda vackra ord.

Och ändå visste de båda väl bäst, att det jag hade gjort ingalunda var min förtjenst.

Åsynen af deras utomordentliga glädje och denna ovanliga lycka ändrade mitt beslut. Jag beslöt att försona mig med det skedda och icke företaga något, som kunde vara till skada för detta giftermål.

Efter några timmar anlände vi till Miskolcz och firade där i kretsen af en talrik och förnäm familj det på så ovanligt sätt tillkomna bröllopet.

Jag reste hem med det glada medvetandet att detta giftermål berättigade till de bästa förhoppningar, lika mycket som hade det blifvit stiftadt på det normalaste sätt i världen. Men det oaktadt föresatte jag mig bestämdt sedan dess att aldrig mera resa under natten och denna föresats skall jag så visst aldrig svika.

* * *

Med dessa ord slöt pastorn sin berättelse.

»Och har ni sedan ingenting hört om dem?» frågade den unge herr v. Zsoltai, som till och med glömde det flitiga ögonspråket med fröken Klara — med sådan spänning hängde han vid hvarje ord från den gamle mannens läpppar.

»Jo då, och jag är ofantligt glad att kunna meddela er, att detta par är lyckligare än alla de, hvilkas förbindelser knutits på allra lagligaste väg.»

»Utan tvifvel är denna berättelse mycket intressant, men om jag uppriktigt törs yttra mig...»

»Allt för gerna», sade pastorn, som uppenbarligen var förberedd på en motsägelse.

»Jag tviflar på sanningen af hvad ni berättade. I våra dagar sker inga sådana äfventyrliga och snabba giftermål. Det är icke mera böjelse utan fastmera familje- och förmögenhetsvilkor, som bestämma öfver menniskor och hjertan.»

»Men om jag med mitt hedersord svarar för sanningen af hvad jag berättat?»

»Då måste jag ju tro det, ehuru väl jag annars hade hållit det för en saga.»

»Ni kan och får ej tvifla, om jag säger eder, att det der brushufvudet och den der lättrogna damen inga andra äro än...»

»Än?» frågade jag, gripen af en plötslig aning.

»Än min make och jag!» utropade värdinnan med det mest förtjusande leende.

»Är det möjligt?» utropade jag och herr v. Zsoltai, samtidigt, uppspringande från våra stolar.

»Det är icke blott möjligt, utan bokstafligen sant», bestyrkte maken.

Den gamle presten, som synbarligen längtade efter denna knalleffekt, skrattade hjertligt och högt, hvilket smittade hela sällskapet, herr v. Zsoltai undantagen, som med upprörd min hviskade några ord i den rodnande Klaras öra.

Då munterheten hade lagt sig, tog han henne vid handen och förde henne till värdinnan sägande med rörd stämma:

»Jag känner fröken Klara blott sedan några dagar, men ert lyckliga föredöme har öfvertygat mig, att der det finnes kärlek, är det synd uppskjuta bröllopet en enda minut, och därför ber jag att härmed få anhålla om fröken Klaras hand.»

»Hvad hör jag? Åh Klara, du har ju aldrig sagt ett ord till mig derom? Ja, om ni äro eniga, så har jag ingenting deremot.»

Den vackra Klara rodnade, sänkte ögonen — men motsade icke.

»Men nu är det hög tid att jag går», menade pastorn och grep sin hatt, »eljest är jag rädd att jag ånyo kommer i den situationen att nödgas stifta ett olagligt förbund.»

»Var inte rädd, jag har ingen laddad pistol här!» svarade herr v. Zsoltai skämtande — »men, inte sant — i morgon skall ni efterkomma min begäran.»

»Vid dagsljus och efter lag och rätt, med största nöje!»

Derpå aflägsnade sig pastorn, i det han önskade oss allesamma — och mig i synnerhet — en behaglig och lugn natt.

Då morgonen inbröt, fans det ett lyckligt par mera i världen.

Det engelska »Sweating» (utpressnings- eller egentl. utsvettnings-) systemet.

Af Helen Zimmerm.

(Öfvers. från förf:s handskrift af *M-r*).

Det kan knappast bestridas, äfven af den mest förblindade optimist, att det omätliga krafvet på lägsta priset, utan hänsyn till sättet att erhålla det eller följderna, är det moderna industriela lifvets förbannelse. Ej heller kan det nekas, att hela samhället måste uppbära sin del af förhatligheten, om det tvingar arbetsgifvarne att pressa deras arbetare. Det är så länge sedan som vintern 1847—8 — en period då stor nöd herskade bland arbetarne i England, och då folkets sinnen, både i detta land och på kontinenten, voro mycket upprörda af revolutionära idéer — som en Londontidning, »the Morning Cronicle», utsände en kommissionär för att undersöka de arbetande klassernas ställning i hufvudstaden. Den rapport, som offentliggjordes af tidningen, fästade för första gången allmänhetens uppmärksamhet på ett arbets-system, då nyligen infördt, som betecknades med det uttrycksfulla namnet »Sweating System» (utsvettnings- eller utpressningssystem). Ropet emot utpressarne togs upp och fortsattes af prestmannen och författaren Charles Viengsley i en flygskrift med titeln »Billiga Kläder och Smuts» (Cheap clothes and Nasty), och i den roman, »Alton Locke», som gjorde honom ett namn. Med engelsmännens förkärlek för korta, uttrycksfulla öknamn har ordet »Sweating» blifvit den antagna definitionen för en arbetsmetod, hvarvid en så kallad »sweater» (utsvettare, utpressare), d. v. s. en arbetsgifvare, fordrar af hos honom anställda och under hans omedelbara öfverinseende arbetande personer ett öfverdrifvet mått af arbete mot en obilligt låg ersätt-

ning. Hvad som sålunda benämnes »sweating» är således icke ett system, utan öfverdriften och missbruket af ett system. På senare tiden har opinionen i England så allvarsamt yttrat sig mot detta system, att en kunglig komité, tillsatt af öfverhuset, för närvarande undersöker detsamma och dess följder. Komitén har hittills endast sysselsatt sig med London, men systemet blomstrar i alla stora och äfven i många mindre städer.

Utpressaren är just nu ett favoritföremål för hat och förakt. Men är detta alldeles berättigadt? De som bäst känna till utpressningsnästen säga att utpressaren ofta är lika mycket ett offer som de olyckliga varelser han »pressar». Han också (för det mesta) lever i samma öfverfyllda och ohelsosamma rum som hans arbetare; han arbetar lika många timmar och hans förtjenst endast hjälper honom att lefva torftigt. Han är i sjelfva verket icke mer än en förman, som erhåller en sällan öfverdrifven betalning, hvilken tager form af förtjenst i stället för aflöning. Visserligen förekommer här och der en mera driftig utpressare, men mängden af dem äro lika mycket offer af hela konkurrens-systemet, med dess kontrakter och underkontrakter, som den fattigaste arbetare. Det är de rika firmorna, de stora arbetsgifvarne, äfven allmänheten sjelf och styrelsen, som äro de verkliga brottslingarne. Ty äfven styrelsen lemnar ut sitt arbete till utpressarne, liksom privatfirmorna göra.

Till en början var »sweating» nästan alldeles inskränkt till två eller tre yrken, specielt klädessömnad. För närvarande är den allmän i alla yrken. En stor arbetsgifvare eller styrelsen behöfver ett visst arbete — vi vilja antaga hundra soldatrockar. — De lemna ut beställningen till en välkänd firma. Firman lemnar ordern till en mellanhand, mellanhanden till en utpressare. Någon gång går arbetet från utpressare till utpressare och innan det uppnår »händerna» — såsom personer hvilka arbeta i grupper benämnas i England — har det kanske gått igenom ett halft dussin mellanhänder.

Offren voro fordom nästan uteslutande judar, genom förföljelse drifna till England från mer eller mindre upplysta länder. Saknande alla tillgångar voro de glada att få arbete mot hvilken lön som helst, råkade i utpressares händer och blefvo lika mycket slafvar som någon neger i Amerika före det stora kriget mellan Nord- och Sydstaterna. Men på senare år har systemet utvecklats så ofantligt, att den engelske arbetaren — ofta äfven den skicklige arbetaren — blifvit bragt till den landsflyktige judens ståndpunkt och liksom denne arbetar och svälter.

»Utpressningssystemet», säger ett af vitnena inför den kungliga komitén, »är ett system — — — genom hvilket arbetarens lön förminskas genom beställningar som gått genom tre eller fyra händer. *Underlägset arbete har sålunda bedrägligt införts på marknaden*». Härmed menas att konsumenten köper artiklar, som han tror vara förfärdigade af säljaren och på säljarens verkstäder, men hvilka faktiskt äro förfärdigade i något East-End-näste, under så förfärliga och så smutsiga förhållanden att man kan blifva sjuk vid blotta tanken derpå.

Mången rik dam, som köper sin klädning hos fruntimmersskräddaren eller sin dyrbara pelskappa hos bundtmakaren, får den icke från den välkända firman, hvars handelsmärke är satt derpå, utan direkte från ett East-End-näste, fruktbart på smuts och sjukdom, direkte från någon sjuk och svältande kvinnas händer. Mången ungherre, som stoltserar öfver snitten på sina kläder, som komma från den eller den celebra skräddarfirman — bär arbetet af en snuskig och utpressad skräddare, hvars verkstad (om hans vindsrum eller källarhåla så kan kallas) har hvarje frö till sjukdom.

»Finna dessa artiklar, förfärdigade af i vindsrum eller underjordiska nästen arbetande, sin väg till West-End?» frågade komiténs ordförande. »Ja, mylord», var svaret, »någon gång gå de direkt, men ibland genom tre eller fyra händer».

Den stora hemligheten af »sweating» är arbetets fördelning. Ingen enda arbetar på en artikel från början till slut, och emedan nästan hvarje arbetare icke kan göra mer än en del af den beställda artikeln, är han nödvändigtvis i utpressarens klor, och utpressaren sjelf är vanligtvis hjälplös i den store arbetsgifvarens händer.

Ingen, som icke besökt dem, kan bilda sig ett begrepp om smutsen och eländet i dessa arbetarnästen. Äfven starka karlar och kvinnor, vana att arbeta bland de fattiga i East-End, vana vid fattigdom och elände, blifva svaga och sjuka. Besinna ett litet rum, ofta nog en underjordisk håla, absolut mörkt, om det icke upplystes af gas eller paraffin, eller (om det är en skräddares näste) af en stor eld för de tunga pressjernen. I ett sådant rum är hvarje tum upptagen af män och kvinnor — ofta halfnakna — och stället hvimlar af ohyra. Kanske ett febersjukt eller af kopporna lidande barn ligger i ett hörn på en halmkärve. Och här göras vårt storfolks kläder. Ensamt för sjelfbevarelse borde de rika söka göra slut på ett sådant sakernas förhållande.

Låt oss nu taga i betraktande den arbetslön som förtjenas i ett sådant skräddar- eller skjortsömmar-näste. Vi citera från vitnesmålen inför komitén: »Elisabeth Killing, en fattigt klädd »qvinna, hvars man, en kopparslagare, sedan tre år låg på sjukhus för förlamning, uppgaf att hon var byxsömmerska samt »kunde förtjena 14 pence (en penny = 8 öre) om dagen genom »att arbeta från sex på morgonen till åtta på qvällen, men af »denna förtjenst skulle hon tillsläppa »sybehör», och hade en »dast en shilling (12 pence) öfver om dagen. Sedan hon betalat »2 sh:s i veckan för hyra, hade hon ungefär 5 sh:s kvar att an »skaffa mat, bränsle, ljus och kläder för sig sjelf och tre barn, »det yngsta tre och det äldsta tio år. Tillfrågad af lord Aber »deen huruvida förtjensten var tillräcklig att skaffa henne föda, »svarade hon att den icke var det, men att hon var tvungen »att låta den vara tillräcklig. Ytterligare tillfrågad hvad hon »hufvudsakligen förtärde, svarade hon, en sill och en kopp the; »hvad kött beträffade trodde hon icke, att hon haft en bit på »sex månader.»

»Mrs Hutton, skjortsömmerska, hvars man äfven låg på »sjukhus, uppgaf att hon hade ungefär 6 pence om dagen, hvar »med hon skulle skaffa mat åt sig sjelf och barnen. M:rs Glai »ser, skjortsömmerska*, hustru till en varfsarbetare, sextiosju år »gammal, sade att hon tagit sig till med skjortsömnad, emedan »hennes man var för gammal att täffa med yngre män i varfs »arbete. M:rs Caseg uppgaf att hon nu sydde skjortor åt m:r »Munroe mot 1 sh:g 2 p. för dussinet. Hon var skyldig hyra »för fyra veckor efter 2 sh:s 9 p. pr vecka, och var på efter »kälken med betalningen för symaskinen, som kostade 2 sh:s 6 »p. i veckan.»

»Mary Hayes, byxsömmerska (»finisher»), soldatenka, uppgaf »ungefär detsamma samt sade, att hon arbetade från åtta på mor »gonen till tio eller elfva på qvällen och endast kunde köpa en bit »kött, efter 5 p. skålpundet, om söndagarna. Frances Lidell, »en ung hustru till en skeppsskrifvare, som nu låg på sjukhus, »arbetade från tidigt på morgonen till sent på aftonen för att »uppehålla sig sjelf och barnen med skjortsömnad, förtjenade »från 5 till 7 sh:s pr vecka, men med afdrag för hyra af sy »maskin m. m. Hennes moder hjälpte henne litet.»

»Dessa qvinnor», tillägger reporteren, »tycktes alla vara in »telligenta och yttrade sig förständigt.»

* Shirtfinisher, egentligen en som syr färdig en redan påbörjad skjorta.

Hafva män det bättre än kvinnor? Ett annat vitne, en man som arbetat i nästena sedan han var ett barn, och hvilken, för den verksamma del han tagit i att fästa uppmärksamheten på dessa utpressningsförhållanden, inom två år blifvit aderton gånger afskedad, sade: »somliga män, anställda hos skräddare-sweaters, måste, för att pressa sömmar o. d., lyfta tyngder, vägande från 18 till 20 skålpund, 36,000 (säger trettiosex tusen) gånger om dagen mot en betalning af 2 sh:s 6 p., och stå hela tiden. Ett annat vitne intyggar på ed att det lägsta pris för att sy en rock var 5 p., och det högsta 3 sh., det senare när det gälde rockar åt gentlemän och ridrockar. För detta pris skulle arbetarne själfva tillsläppa tråd. På ett af ställena der han arbetar hade de ett kontrakt med armeförvaltningen på fyra hundra rockar för afskedade soldater. För *en* rock, liknande profvet, betalades 9 sh:s 6 p., men på entreprenad i klump endast 2 sh:s.»

Byxor sys för 11 sh:s dussin (och äfven detta är icke lägsta priset). Rockar för postkarlar brukade betalas med 2 sh:s 9 p. pr rock. Nu är arbetslönen nedbragt till 1 sh:s 8 p., till följd af den starka konkurrensen bland mellanhänderna.

För fruntimmerskängor får en pressare 1 sh:s 6 p. pr dussin och betalar 9 p. Är det nu endast skräddare, skjort- och kappsömmerskor samt skomakare, som lida sålunda. Äfven möbelsnickare och tapetserare utpressas. Det är verkligen ingen öfverdrift i att säga, att det icke i England finnes något yrke, som icke mer eller mindre är beroende af mellanhänder och följaktligen af pressare.

Om möjligt förekommer det faktiskt mer bedrägeri inom tapetserare- och möbelsnickareyrkena än inom något annat yrke.

Till exempel: En stor firma gifver en arbetare en beställning. Arbetet skickas tillbaka och den store arbetsgifvaren vägrar att betala det öfverenskomna priset. Han vet fullkomligt väl, att den stackars fattige arbetaren icke kan använda en mängd stolar eller bord eller ett bokskåp. Han uppställer derföre sina vilkor och arbetaren måste antaga dem.

Hur eländig mången möbelsnickares ställning är kan inses af följande. Vi citera från ett af komiténs vitnen. »Thomas »Ioliffe, möbelsnickare, sade att han såg en man, som i East-End »bjöd ut ett matbord på en dragkärra. Det begärda priset var »18 sh:s, men han väntade sig att icke få mer än 16. Mannen »betalade 5 sh:s 6 p. för bordskifvan (af furu), 4 sh:s för föt- »terna, 1 sh:s 4 p. för skrufvar och 2 sh:s för andra tillbehör.

» — Detta utgjorde 13 sh:s i kostnader för bordet. Ett sådant »bord kunde af möbelhandlaren säljas för 31 sh:s. —»

Det finnes äfven värre fall än detta, i hvilka mycket skickliga möbelsnickare sålde arbeten till ett pris, som lemnade dem ungefär $1\frac{1}{2}$ penny i timmen för deras arbete.

Mången fin siden- eller sammetsklädning, buren af en rik och praktälskande dam, är sydd för $7\frac{1}{2}$ p. En klädning, som säljes för lika många guineer! Kunna vi då undra att — för att citera mr Arnold White, en gentleman, hvilken omsorgsfullt studerat frågan — qvinnor måste öka sin arbetslön genom prostitution! »Det närvarande systemet», säger ett annat vitue, »är en »högeligen fruktbar källa till omoralitet bland unga flickor.»

Nå, är det endast qvinnor, som lida på sådant sätt? Nej, män, qvinnor, barn — alla äro sålunda offer. Små barnungar kunna befinnas arbeta tolf till fjorton timmar om dagen, arbeta och svälta.

De af komitéen hörda vitnesmålen hafva, som sagdt, hittills inskränkts till förhållandena i London. Men i åtskilliga tidningar hafva om utpressningssystemet i landsorten förekommit värdefulla artiklar, som visa, att detta system florerar öfver alla de britiska öarne, och att felet därför icke — som några fanatiska patrioter påstå — kan tillskrifvas invandringen af ett par tusen judar till London. Nej, roten till det onda ligger i öfverbefolkningen — en fråga som det engelska folket, och för öfrigt flera af kontinentens folk, inom en icke aflägsen tidpunkt, måste bereda sig på att motse och undersöka — i öfverbefolkningen, som öfversvämmar landet med fattiga, som genom ärftlighet, dålig föda, felaktig eller alldeles bristande uppfostran, äro odugliga och underlägsna arbetare, hos hvilka aldrig kan inplantas någon disciplin, för hvilka det endast är möjligt att arbeta under slafs-systemet, och hvilkas arbete i bästa fall är dåligt. Det är dessa människor som kunna, som måste arbeta till hvad pris som helst, hvilka det är möjligt att pressa ned till svältaföning, mot hvilken ingen lag af styrelsen kan skydda dem, ty hvarken styrelsen eller människogjorda lagar kunna motarbeta de säkrare verkningarna af naturens eviga lagar. Förgäfves tillsätter därför engelska parlamentet komitéer för att undersöka saken. De kunna blott offentliggöra fakta; botemedlet ligger icke i någon styrelses hand. Att vår slutledning icke är så oriktig bevisas genom de upprepade gånger gifna vitnesmålen, att storleken af de onda verkningar, som åstadkommits af kontraktssystemet, varierar i omvänt förhållande till måttet af den skicklighet, som fordras af

den industri, hvilken lidit af systemets tillämpning. Då skickligheten sjunker i pris, aftager förmågan att lära sig göra godt arbete. Det är öfverbefolkningen som medför den stora konkurrensen. Hela frågan är viktig och bedröflig. Äfven om bote-medlet blifvit funnet, tager det tid att verka. Kunna under tiden allmänheten och opinionen göra något? Kunna icke de af oss, hvilka köpa färdiggjorda kläder o. d., fordra — om äfven af endast egoistiska skäl — att dessa artiklar tillverkades under helsosammare och bättre vilkor? Om icke af högre skäl, så derföre att det som vi köpa kan innehålla smuts och frön till sjukdom, och att till simpelt sjelfförsvaret den rike bör skydda den fattige, den starke den svage? Starka eller svaga äro vi slafvar af hela systemet, offer för samma sociala misstag. Då alla slafvar, medvetna eller omedvetna, räcka hvarandra handen, skall det finnas räddning för alla. Detta är det sanna Utopia, den *sanna stats-socialismen*.

Om den nye afguden*.

På vissa ställen gifves det ännu folk och hjordar, dock icke hos oss mina bröder: der gifves det stater.

Stat? Hvad är stat? Välan! Nu upp med öronen, ty nu säger jag eder mitt ord om folkens död.

Stat heter det kallaste af alla odjur. Kallt ljuger den också; och lögnen krälar ur dess hals: »Jag, staten, är folket».

Lögn är det! Skapare voro de, som skapade folken och hängde en tro och en kärlek upp öfver dem: så tjenade de lifvet.

Förintare är det som lägga snaror ut för många och kalla dem stat: de hänga ett svärd och hundrade begär upp öfver dem.

Der ett folk ännu fins, der förstår det icke staten, utan hatar den som ondt öga och synd mot sed och rätt.

Detta tecken gifver jag eder: hvarje folk talar med sin tunga om godt och ondt, det grannen icke förstår. Ur sina seder och rätter fann det ut sitt språk.

Men staten ljuger i allt som säges om godt och ondt; och hvad den ock säger, så ljuger den — och hvad den ock eger, så har den stulit det. Falskt är allt hos den; med stulna tän-der biter den, den bitgalne! Falska äro till ock med dess in-elfvor.

Språkföbistring i godt och ondt, detta tecken gifver jag eder som statens tecken. Sannerligen, detta tecken tolkar viljan till döden! Sannerligen, det vinkar dem, som predika döden.

* Såsom ett à propos meddelas ur en af Fr. Nietzsches skrifter detta lilla karakteristiska utdrag.

Mycket för många födas; för de öfverflödiga fans staten upp!
Se en gång hur han lockar dem till sig, de mycket för många!

Se hur han slukar ock tuggar och idislar dem!

»På jorden är intet större än jag: guds ordnande finger är jag» — så vrålar odjuret. Och icke allena de långörade och kortsynta sjunka på knä!

Ack äfven i eder, I stora själar, hviskar han sina dystra lögner. Ack, han gissade ut de rika hjertan, som gerna slösa sig bort! Ja äfven eder gissade han ut, I den gamle gudens besegrare! Trötte blifven I i kampen, och dock tjenar eder trötthet ännu den nye afguden!

Hjeltar och hedersmän ville han ställa upp omkring sig, den nye afguden! Gerna solar han sig i goda samvetens solsken — det kalla odjuret!

Allt vill han gifva eder, om I tillbedjen honom, den nye afguden; derigenom köper han sig eder dygds glans och edra stolta ögons blick.

Med lockbete vill han fånga eder, I mycket för många! Ja, ett helvetes konstverk blef då funnet upp, en dödens häst, skimrande i gudomsäras prunk!

Ja, en död för många fans upp, hvilken prisar sig sjelf som lif — sannerligen en hjertetjenst åt alla dödens predikare!

Stat kallar jag alla gift-tagares tillhåll, goda och onda: stat, der allas långsamma själfmord kallas — lif.

Sen nu på dessa öfverflödiga! De stjåla uppfinnarnes verk och de vises skatter: bildning kalla de sin stöld — och allt blir dem till sjukdom och obehag!

Sen nu på dessa öfverflödiga! Sjuka äro de alltid, de kasta upp sin galla och kalla den tidning. De uppsluka hvarandra utan att ens kunna smälta hvad de uppsluka.

Sen nu på dessa öfverflödiga! Rikedomar förvärfva de och blifva blott fattigare. Makt vilja de och främst maktens bräckjern, mycket penningar — dessa förmögna!

Se, de klättra, dessa viga apor! De klättra öfver hvarandra och draga hvarandra så ned i dy och slam.

Hän till tronen vilja de alla; det är deras vansinne — som om lyckan sute på tronen! Ofta sitter dy på tronen — och ofta också tronen på dy.

Vansinniga synas de mig och klättrande apor och feberheta. Illa luktar deras afgud, det kalla odjuret; illa lukta de allesamman, dessa afgudadyrkare.

Mina bröder, viljen I då kväfväs i imman från deras käftar och brunst! Slå då hellre ut fönstret och hoppa ut i det fria!

Gå då ur vägen för stanken! Gå bort från de öfverflödigas afgudatjenst.

Gå då ur vägen för stanken! Gå bort från röken af dessa menniskooffer.

Fri står ju ännu jorden för stora själar. Tomma äro ännu många platser för ensamma och två samman, omsusade af stilla hafsdoft.

Fritt står ännu för stora själar ett fritt lif. Sannerligen, den föga eger skall ega ännu mindre: prisadt vare likt armod!

Der staten upphör, der först börjar den menniska, som icke är öfverflödig: der börjar den nödvändigas sång, den enastående, oersättliga melodien.

Der, hvarest stater *upphör* — så skåden ut, mina bröder! Sen I den icke, regnbågen, bron till öfvermenniskan?

Så talade Zarathustra.

Kvinnofrågan

efter allra nyaste upptäckter.

Det var för en del år sedan ett fasligt buller i literaturen, därför att man kommit underfund med, att männen voro mycket otäcka och kvinnorna mycket våpiga. Sedan man emellertid rört upp himmel och jord öfver all denna dålighet, lednade man derpå och öfvergick till andra ämnen. Litet hvar började se smått generad ut öfver sin del i det stora bråket och det vardt tyst på kampsplatsen.

Men herr August Strindberg gömde i troget minne den gamla stridens känslor och intresset för ämnet och framträdde så anno 1890 inför en förbluffad verld med en studie öfver »Kvinnans underlägsenhet under mannen, och det på grund deraf berättigade i hennes underordnade ställning. Enligt vetenskapens sista resultat».

Hade vetenskapen gjort dessa upptäckter några år förut, hade det varit intressantare: nu göra de oaktadt sin onekliga nyhet ett intryck af något förlegadt. Men vetenskapen lyder sina egna lagar och kan ej klandras därför. I hvarje fall förtjenar den att studeras.

Men man känner sig onekligen något underlig till mods vid denna vetenskap. Ens första tanke är den, att Strindberg, som legat ute i stora verlden, vill åt vår naiva auktoritetstro. Det fins så mycket, som i vår afkrok af verlden njuter en vördnad det mycket litet förtjenar. Dit hör äfven åtskilligt som kallas vetenskap och herr Strindberg har velat tillintetgöra denna vidskepelse genom en liten skämt med vetenskapen och dess s. k. resultat.

Men denna förklaring håller näppeligen streck. Det ligger stundom i paradoxerna en sådan klang af ärlig mening, att det är omöjligt att tro på ett skämt. Och dessutom — herr Strindberg kunde icke gerna vara så oförsigtig att drifva

skämtet med vår naivitet så långt. Det är honom säkerligen icke obekant, att vi här i landet hafva den berömde filosofen Carl von Bergen, som sedan flere år har till specialitet att på allvar föredraga såsom vetenskap diverse gallinatias, som stundom inte är värre än hvad nu i kvinnofrågan presteras: publiken är således, om också naiv, icke böjd för att tro, att det är den som är narren.

Det är således allvar, högtidligt katederallvar med dessa bevis för kvinnans underlägsenhet, från och med det faktum att hon saknar skägg — de fall då kvinnan har mustacher äro nemligen alltför få för att höja henne till jämbördighet med mannen — till och med hypoteserna, att hennes fem sinnen äro sämre än mannens, för att inte tala om det bevis, som ligger deri, att »de allra flesta kvinnor, öfverlemnade åt sig sjelfva, skrifva en svag, regellös handstil, som dock kan bli manlig genom uppfostran i en skrifskola».

Det må nu vara allvar eller skämt med herr Strindbergs vetenskapliga funderingar; är det icke under alla omständigheter sorgligt, att vi ännu den dag i dag icke hafva vuxit ifrån dessa allmänna fraser, att frågan om kvinnans rätt att förtjena sitt bröd, att på det sätt hon vill och kan sörja för sig och de sina, att i den mån hennes ställning och förmåga dertill berättigar göra sin röst hörd — att detta ännu i dag skall bedömas som ett allmänt teoretiskt spörsmål af filosofiskt och fysiologiskt slag!

»Rakel A. gifte sig med Marcus A. och var en längre tid bosatt dels i Sundsvall och dels i Göteborg. Mannen blef emellertid sinnessjuk och intogs på hospitalet. För att försörja sig och sina fyra minderåriga barn sökte hon rätt att idka handel. Alla underordnade myndigheter tillstyrkte i varma ordalag bifall till ansöknigen. Men Kongl. Maj:t resolverade den 5 oktober 1889, att enär hon icke visat sig hafva upphört att stå under sin svagsinte mans målsmanskap, så kunde ansöknigen icke bifallas.»

Denna bild ur lifvet anföres i fru E. Tenows broskyr »Om kvinnans underordnade ställning, öppet bref till August Strindberg» och bidrager till kvinnofrågans belysning mera än en hel bok af qvasi-filosofiska funderingar. Öfverhufvud lemnas i detta »bref» en mängd bidrag till frågans praktiska bedömande, hvilka göra att man nästan måste beklaga, att denna lilla skrift genom sin titel erhållit ett sådant utseende af tillfällighetsskrift. Det är nemligen uppenbarligen af högsta nöd

att slå fast, att det vid kvinnofrågan icke gäller den halft löjliga frågan, om mannens och kvinnans kraf på hvarandra, ännu mindre den lika barnsliga frågan om hvem som skall herska öfver den andra parten — det gäller helt enkelt att låta kvinna som man pröfva sin förmåga och vinna den grad af sjelfbestänningsrätt, hvartill denna förmåga berättigar. I de fall der kvinnan då visar sig underlägsen kommer hennes ställning gifvetvis att blifva underordnad, emedan det dertill finnes ett förnuftigt skäl — till hvilket slag af skäl man med all respekt för Strindberg icke kan räkna hans uppgifter om antalet röda och hvita blodkuler etc. hos man och kvinna.

Det tyckes, i förbigående sagdt, icke som om den store profeten Nietzsche, hvars idéer Strindberg så lifligt omfattar, på honom öfvat något godt inflytande. En ny öfersvämning af abstrakt tysk filosofi är säkerligen af föga gagn för både vårt andliga lif och vår literatur, och denna filosofi blir icke helsosammare därför, att den är bemängd med s. k. vetenskapliga fakta, om hvilka tillsvidare gäller detsamma som om så många statistiska fakta, att de kunna användas för att bevisa hvad som helst.

För att återgå till fru Tenows broskyr, torde den ampra lektion i logik, som deri gifves, för Strindberg vara synnerligen pikant, då naturligtvis den gamla historien om kvinnologiken spelar en stor roll i hans »afbasning» af kvinnorna, men broskyrens värde sträcker sig som vi nämt vida utöfver hvad som i allmänhet och äfven af Strindberg bjudes på den frasernas privilegierade allfarväg, som man kallat kvinnofrågan. Den för frågan in på den förnuftiga förhandlingens område, der något är att vinna för utvecklingen. Den spirituella stilen och de sunda tankarne böra bära den ut till en vidsträckt krets af kvinnor och män, äfven och kanske framförallt der man ledsnat på det myckna ovederhäftiga pratet i frågan.